

Ir. D. Kooij
Ir. J.A.A.M. Verstegen
Ing. R. Hoste
Ir. D.W. de Hoop

Interne Nota 483

VISIES VAN VEEHOUDERS OP DIERGEZONDHEIDSZORG

Verslag van interviews met 34 varkens- en melkveehouders

Oktober 1997



SIGN: L5-483
EX. NO. B
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)
Afdeling Landbouw
Burgemeester Patijnlaan 19
Postbus 29703
2502 LS Den Haag

INHOUD

	Blz.
WOORD VOORAF	5
SAMENVATTING	7
1. INLEIDING	11
2. WERKWIJZE	13
2.1 Geselecteerde bedrijven	13
2.2 Interview	13
2.3 Analyse	14
3. RESULTATEN	15
3.1 Geïnterviewde veehouders	15
3.2 Algemene bedrijfsontwikkeling	15
3.3 Diergezondheidszorg op bedrijfsniveau	19
3.4 Evaluatie van dierziektecontroleprogramma's en risicofactoren	23
3.4.1 Varkenshouderij	23
3.4.1.1 Ziekte van Aujeszky	23
3.4.1.2 Salmonella bij varkens	24
3.4.1.3 Schurft bij varkens	25
3.4.2 Melkveehouderij	26
3.4.2.1 IBR	26
3.4.2.2 Salmonella Dublin bij melkvee	26
3.4.2.3 Mastitis	27
3.5 De organisatie van diergezondheidszorg in Nederland	28
3.5.1 Nederlandse overheid	30
3.5.2 Productschappen	30
3.5.3 Gezondheidsdiensten voor Dieren	31
3.5.4 Dierenartsen	32
3.5.5 Veehandelaren	33
3.5.6 Onderwijs en onderzoek	33
4. DISCUSSIE	34
4.1 Diergezondheidszorg in relatie tot bedrijfsontwikkeling	34
4.2 Imagoproblemen en diergezondheidszorg	35
4.3 Risicofactoren voor het veroorzaken van dierziekten	36
4.4 Verschillen en overeenkomsten tussen melkvee- en varkenshouders	38
4.5 Organisatie van diergezondheidszorg in Nederland	39
4.6 Informatievoorziening in de diergezondheidszorg	40
4.7 Economische aspecten van diergezondheidszorg	40
5. CONCLUSIES	42
LITERATUUR	44

WOORD VOORAF

Dierziekten staan de laatste jaren continu in de belangstelling. Uitbraken van dierziekten halen de landelijke pers met grote regelmaat. Uitbraken met salmonella bij kippen, BSE bij runderen en varkenspest bij varkens zijn voorbeelden van ziekten die het afgelopen jaar meerdere weken intensief onder de aandacht van de consumenten stonden. Behalve dat de ziekten directe schade veroorzaken op de getroffen bedrijven schaden zij ook het imago van de veehouderijsectoren. Dierziekten en diergezondheidszorg verdienen daarom de aandacht van alle veehouders en de overheid.

De Nederlandse overheid streeft er in de jaren '90 naar haar taken in de diergezondheidszorg tot een minimum te beperken. Haar taken zullen in de toekomst gericht zijn op aspecten waar algemene maatschappelijke belangen mee zijn gemoeid, zoals bijvoorbeeld de volksgezondheid, het milieu of het welzijn van dieren. Daarnaast zal de overheid een innoverende rol blijven houden en ook betrokken blijven bij de diergezondheid wanneer blijkt dat het zelfregulerend- en probleemoplossend vermogen van de dierlijke sector ontoereikend is.

Behalve de terugtrekkende overheid vinden ook veranderingen plaats bij andere instanties in de diergezondheidszorg. De Gezondheidsdienst voor Dieren is in de afgelopen jaren gereorganiseerd. De lokale dierenartspraktijk besteedt meer tijd aan bedrijfsbegeleiding en minder aan curatieve behandelingen. Ondertussen dienen veehouders vaker zelf medicijnen toe en besteden meer aandacht aan preventieve maatregelen. Kortom, de diergezondheidszorg is in beweging.

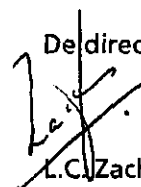
Voor dit onderzoek werden 34 veehouders in november en december 1996 geïnterviewd over diergezondheidszorg in Nederland. De veehouders is gevraagd wat zij van de huidige organisatie van de diergezondheidszorg in Nederland vinden. Tevens is in het interview aandacht besteed aan de diergezondheidszorg op het eigen bedrijf.

De resultaten van dit onderzoek zijn niet beïnvloed door de varkenspestepidemie en de constatering van twee BSE-gevallen op Nederlandse melkveebedrijven, aangezien de interviews al eerder gehouden werden. Eind 1996 stonden met name de ziekte van Aujeszky (varkens) en IBR (melkvee) in de schijnwerpers.

De kosten van voorkomende veewetziekten, zoals varkenspest, worden bepaald door de snelheid waarmee de uitbraken weer "onder controle" komen en vooral hoe importerende landen reageren op de uitbraken. Worden de grenzen meteen gesloten of stellen ze zich minder hard op? Als de grens dichtgaat voor vee en vlees, hoe lang zal die sluiting dan gaan duren en hoeveel markt verliest Nederland daardoor op de langere termijn? Veel vragen, niet zelden zonder antwoord, daar een exporterend land afhankelijk is van de reacties van de organisaties en mensen in importerende landen.

Vooral de uitbraken van varkenspest, maar ook de andere ziekten die veel aandacht vragen van individuele veehouders en nationale organisaties, maken duidelijk dat dierziekten en de controle daarop van groot belang zijn. Dit rapport schetst een beeld van de perceptie die veehouders hebben van de diergezondheidszorg in Nederland en meer specifiek op hun bedrijf.

Het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) bedankt de veehouders voor de medewerking aan de interviews. Het wordt gewaardeerd dat de meeste veehouders de tijd hadden en namen voor het interview. De meesten van hen ervoeren het onderwerp diergezondheidszorg als belangrijk en werkten daarom met plezier mee aan het onderzoek.

De directeur,

L.C. Zachariasse

Den Haag, oktober 1997

SAMENVATTING

Dierziekten zijn van groot belang voor de Nederlandse veehouderij. Dierziekten veroorzaken zowel productieverliezen als kosten door preventieve en curatieve diergezondheidszorg. Naast deze directe kosten zijn er ook indirecte kosten ten gevolge van een negatief beeld dat consumenten van de veehouderijsectoren krijgen. Duidelijke voorbeelden in recente jaren zijn uitbraken van salmonella bij pluimvee en BSE bij runderen, die een daling in consumptie van respectievelijk eieren en rundvlees te zien geven.

De overheid en het landbouwbedrijfsleven hebben samen besloten de negatieve gevolgen van dierziekten terug te dringen via het instellen van het programma "Diergezondheid in Beweging" (DiB). Met preventieve maatregelen voor alle ziekten en eradicatieprogramma's voor sommige ziekten probeert DiB de incidentie en prevalentie van dierziekten terug te dringen. Daarbij wil de overheid een steeds kleinere rol spelen en wordt meer verantwoordelijkheid bij de individuele veehouders zelf gelegd.

Voor deze studie werden 34 veehouders uit het Bedrijven-Informatienet van het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) geïnterviewd over diergezondheidszorg in Nederland. De groep veehouders bestond uit 10 gespecialiseerde melkveehouders, 9 gespecialiseerde zeugenhouders, 5 gespecialiseerde vleesvarkenhouders, 5 gemengde varkensbedrijven en 5 bedrijven met melkvee en vleesvarkens. De bezochte bedrijven waren groter dan het gemiddelde bedrijf in Nederland, maar waren qua productieniveau vergelijkbaar.

De ondervraagde veehouders waren tevreden met de huidige opzet en organisatie van de diergezondheidszorg in Nederland. Ze verwachten van de overheid een grote inbreng in de controle op de uitvoering van dierziektebestrijdingsprogramma's. Bij varkenshouders heerst tevredenheid over het eradicatieprogramma voor de ziekte van Aujeszky en ze staan achter de landelijke aanpak van deze ziekte. Melkveehouders staan minder positief tegenover de landelijke IBR-aanpak. Voor de ene boer tellen de nadelen zwaarder terwijl voor de andere de voordelen zwaarder tellen. Dit is afhankelijk van het al dan niet vrij zijn van de eigen veestapel, wat de effecten op de productie zijn als de ziekte aanwezig is en hoe ze de risico's inschatten van herinfectie wanneer huidige geïnfecteerde bedrijven in de toekomst vrij zullen worden. In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat de ondervraagde veehouders de risico's inschatten vanuit hun eigen bedrijfsomstandigheden en dat bij de afweging van alternatieve bestrijdingsprogramma's het algemeen belang niet zwaar meetelt. Dit betekent voor het beleid op diergezondheidszorg dat voldoende aandacht moet worden besteed aan de behoefte van individuele veehouders. Het definiëren van doelgroepen, variatie in de uitvoering van het beleid en goede communicatie tussen de doelgroepen is van wezenlijk belang voor een correcte realisatie van het nationaal diergezondheidsbeleid.

De informatievoorziening over diergezondheidszorg in Nederland is voldoende in de ogen van de ondervraagde veehouders. De behoefte aan meer informatie over diergezondheidszorg is dientengevolge niet groot. De enige informatie die gemist wordt, is een taakomschrijving van alle instanties werkzaam in de diergezondheidszorg. Daarnaast doen enkele veehouders suggesties voor een andere manier van informatievoorziening die vaak gaat in de richting van bundeling van alle informatie van de diverse instanties in een informatiebulletin.

Uit deze studie blijkt dat diergezondheid diep ingebed ligt in het totale management van veehouders. Bij het nemen van beslissingen in het kader van de diergezondheidszorg worden alle facetten op het bedrijf meegenomen. Dierziekten worden curatief of preventief behandeld wanneer het economisch gezien rendabel is. Dagelijkse bezigheden zoals het schoonspuiten van stallen, het goed controleren en het behandelen van dieren wordt in het dagelijkse werkschema ingepast. Echter, strategische beslissingen zoals het bouwen van ruimere ligplaatsen of het vergroten van stallen in verband met betere

ventilatie, worden alleen uitgevoerd wanneer het totale bedrijf toe is aan een uitbreiding of renovatie. Kortom, de veehouder optimaliseert de diergezondheidsstatus waarbij hij het totale bedrijfsresultaat niet uit het oog verliest. Meer oppervlakte per koe in een ligboxenstal kan goed zijn voor de diergezondheidsstatus van een koppel koeien, maar kan bijvoorbeeld slecht zijn voor de portemonnee en het milieu.

De meeste risicofactoren voor diverse ziekten zoals die in wetenschappelijke studies zijn bepaald, worden door de ondervraagde veehouders bevestigd. Twee factoren worden echter ontkend door veel veehouders. Ten eerste is dat de grootte van het bedrijf. En ten tweede is dat het bij elkaar hebben van jongvee en melkvee op melkveebedrijven en het hebben van vleesvarkens en zeugen op één varkensbedrijf, dat wil zeggen het hebben van gesloten bedrijven. Beide factoren zijn volgens de veehouders niet van belang bij de verspreiding van dierziekten onder voorwaarde dat overige omstandigheden gelijk blijven. Objectief gezien zijn deze factoren wel risicofactoren, maar zijn ze moeilijk te beïnvloeden. Zeker op korte termijn zal het bijna onmogelijk zijn dieren apart te huisvesten. Bovendien zal de veehouder een integraal beeld hebben waarbij het goed mogelijk is dat de totale bedrijfsvoordelen van een gemengd bedrijf groter zijn dan de nadelen. Wellicht dat deze "kritische risicofactoren" (factoren die van invloed zijn op het optreden van meerdere aandoeningen) daarom afvallen als determinant in een risicoprofiel. Kritische risicofactoren passen alleen in een risicoprofiel wanneer (1) een oorzakelijk verband aanwezig is; (2) de risicofactor in het veld meetbaar is; (3) de risicofactor in het veld beïnvloedbaar is en (4) de bijdrage van de risicofactor aan de verstoring van de diergezondheid kwantitatief belangrijk is en interventie rechtvaardigt.

Een relatief groot aantal veehouders vindt dat de gezondheidsstatus van hun veestapel "beter" is dan die van collega-boeren. Deze argumentatie heeft tot gevolg dat veehouders van mening zijn dat de "slechte" collega's eerder aan de beurt zijn bij het doorvoeren van verbeterde diergezondheidsmaatregelen dan zichzelf. Hieruit kan geconcludeerd worden dat veehouders individueel, of in kleine groepsvorm, moeten worden benaderd voor het doorlichten van de gezondheidsstatus van de veestapel en het invoeren van verbeteringen in management op het eigen bedrijf. Tevens kan geconcludeerd worden dat veehouders onvoldoende diergezondheidskengetallen hebben om een goede vergelijking over de diergezondheidsstatus te maken. Varkenshouders baseren hun ideeën doorgaans op basis van groeicijfers en geproduceerde biggen per zeug per jaar en melkveehouders op basis van de gemiddelde melkproductie. Echter, deze productiecijfers zeggen meer over het totale management dan specifiek over de diergezondheidszorg op het bedrijf. Eén of meerdere diergezondheidskengetallen die veehouders zelf goed en makkelijk kunnen gebruiken, zouden vergelijkingen tussen bedrijven beter mogelijk maken. Deze kengetallen kunnen verschillen tussen bedrijven accentueren, wat een bruikbaar instrument kan zijn in het verbeteren van de diergezondheid in Nederland als geheel.

De noodzaak van eenvoudige, praktische kengetallen wordt onderstreept doordat de ondervraagde veehouders diergezondheidszorg op het eigen bedrijf een zeer belangrijk managementaspect achten. De gezondheid van dieren verdient in de ogen van de veehouders duidelijk meer aandacht dan fokkerij en milieu in de bedrijfsvoering. Met gezonde dieren valt veel te verdienen. Met zieke dieren valt veel te verliezen.

Aanbevelingen

- Voor nationale controle- en bestrijdingsstrategieën kunnen verschillende doelgroepen binnen de betreffende veehouderijtak worden gecreëerd, wanneer er relatief grote verschillen in aanwezigheid van risicofactoren zijn tussen bedrijven of tussen regio's.
- De communicatie tussen de verschillende instituten en de veehouders is van groot belang en kan verbeterd worden voor het succesvol uitvoeren van dierziektecontrole- en dierziektebestrijdingsprogramma's.
- Diverse instanties, waaronder productschappen en directies van het Ministerie van LNV, zouden hun taak in de diergezondheidszorg duidelijker kunnen overbrengen naar de veehouders toe.

- De informatie over diergezondheidszorg, komende van alle instanties, moet gebundeld worden in een uitgave, die bijvoorbeeld tweewekelijks uitkomt.
- In het onderzoek en in de organisatie van de diergezondheidszorg moet rekening worden gehouden met het feit dat diergezondheid is geïntegreerd in het totale management op bedrijfsniveau.
- Bij het bepalen van epidemiologische risicofactoren wordt met gemiddelden gerekend. Het kan dus zijn dat een bepaalde risicofactor niet voor alle bedrijven in dezelfde mate een risico is. Het zou zinvol zijn in epidemiologische studies de variatie tussen bedrijven aan te geven.
- Onderzoek en beleid zal zich meer moeten richten op het bestrijden van meerdere ziekten tegelijk op zowel bedrijfs- als nationaal niveau.
- Het ontwikkelen van diergezondheidskengetallen op bedrijfsniveau zorgt ervoor dat veehouders de diergezondheidsstatus van hun bedrijf kunnen vergelijken met die van collega-veehouders. Dit kan een belangrijke stap zijn in het verbeteren van de diergezondheid in Nederland als geheel.

1. INLEIDING

Tot een aantal jaren geleden werd door de Nederlandse overheid en de veehouderij sector voornamelijk aandacht besteed aan de bestrijding van de zogenaamde veewetziekten. Veewetziekten zoals mond- en klauwzeer en varkenspest worden uitgeroeid, al dan niet met behulp van vaccinatieprogramma's. De productieverliezen en dalende prijzen als gevolg van exportrestricties bij uitbraken waren dermate groot dat er geen andere keuze was dan Nederland vrij te maken en vrij te houden van deze veewetziekten (Buijtsels, 1997).

Zowel binnen Nederland als de Europese Unie (EU) is in de afgelopen jaren een toenemende belangstelling voor de controle en bestrijding van niet-veewetziekten. Het beleid van de Europese Commissie (EC) is er op gericht een groter aantal dierziekten uit te roeien, wanneer dit technisch gezien mogelijk is en sociaal-economisch gezien haalbaar is. Daarnaast stimuleert de EC het minimaliseren van negatieve effecten van niet-uitroeibare ziekten. Het streven is het welzijn van mens en dier te vergroten. Het welzijn van dieren wordt vergroot bij een lager aantal ziekte-uitbraken en een minder groot effect van de nog voorkomende uitbraken. Het - economisch - welzijn van de mensen wordt vergroot door lagere productieverliezen en lagere kosten voor ziektebestrijding. Daarnaast wordt het welzijn van mens en dier groter wanneer het aantal vaccinaties en het aantal van dier op mens overdraagbare dierziekten (zogenaamde zoönoses) wordt verkleind. Dit zijn twee streefbeeldten van de EC binnen de diergezondheidszorg. Tot slot wordt het welzijn van de mensen ook vergroot doordat ze "een goed gevoel hebben" dat dieren minder vaak en minder ernstig ziek zijn.

Binnen de EU zijn Denemarken en Nederland relatief grote exporteurs van dieren en dierproducten. Andere landen zoals bijvoorbeeld Frankrijk en Groot-Brittannië exporteren ook, maar zij verkopen relatief kleinere hoeveelheden en veelal een beperkter aantal producten. Denemarken wordt op velerlei gebied binnen de veehouderijsector als directe concurrent van Nederland gezien. In dat kader is het belangrijk te constateren dat Denemarken in de afgelopen decennia een voorsprong heeft opgebouwd in de controle en uitroeiing van dierziekten. De eradicatie van de ziekte van Aujeszky bij varkens en IBR bij runderen in de jaren '80 zijn daar goede voorbeelden van.

Zowel het EU-beleid op het gebied van diergezondheidszorg als de concurrentiepositie van de Nederlandse veehouderij binnen de EU heeft Nederland aangezet haar positie ten aanzien van de controle en bestrijding van dierziekten te herzien. Een nieuw beleid was nodig. De overheid en de sector hebben daartoe een programma "Diergezondheid en Beweging" (DiB) opgezet. DiB heeft als doel de Nederlandse veehouderij naar een toonaangevend niveau van diergezondheid te brengen. De overheid heeft daarnaast ook de doelstelling zich ten dele terug te trekken uit de organisatie van de diergezondheidszorg. In de toekomst zal de overheid zich alleen richten op taken waar algemene maatschappelijke belangen mee gemoeid zijn, zoals bijvoorbeeld de volksgezondheid, het milieu of het welzijn van dieren. De overheid zal een innoverende rol blijven houden en ook betrokken blijven bij de diergezondheid wanneer blijkt dat het zelfregulerend en probleemoplossend vermogen van de dierlijke sector ontoereikend is.

Het rapport "De toekomst van de diergezondheid, wie zal het een zorg zijn?" van de projectgroep "Diergezondheid in Beweging" maakt duidelijk dat gezondheidsrisico's verkleind moeten worden om het gewenste diergezondheidsniveau te bereiken (Julicher et al., 1993). Het gewenste diergezondheidsniveau - oftewel het streefbeeld - wordt bereikt door zogenaamde speerpuntaandoeningen beter te controleren en te bestrijden. DiB heeft voor de diverse diersoorten drie speerpuntaandoeningen aangewezen. Deze speerpuntaandoeningen zijn voor de pluimveehouderij Newcastle disease, infecties met *salmonella enterica* spp., colibacillose (slachtkuikens), infecties met *Mycoplasma gallisepticum* (leghennen) en Turkey Rhinotracheitis (kalkoenen). Voor de rundveehouderij zijn de

speerpuntaandoeningen Infectieuze Bovine Rhinotracheïtis (IBR), infecties met *salmonella Dublin* (Sd) en mastitis, terwijl de speerpuntaandoeningen voor de varkenshouderij de ziekte van Aujeszky, infecties met *salmonella enterica* spp. en schurft zijn.

Het verkleinen van gezondheidsrisico's is - natuurlijk - alleen mogelijk wanneer de risicofactoren van iedere speerpuntaandoening bekend zijn. In het rapport "Inventarisatie Kritische Risicofactoren" (Stegeman et al., 1996) is in opdracht van DiB per ziekte een lijst van risicofactoren opgesteld op basis van literatuur en kennis van experts. Bovendien zijn in dit rapport "kritische" risicofactoren bepaald. Een kritische risicofactor is een determinant die van invloed is op het optreden van meerdere speerpuntaandoeningen binnen een diersector. Individuele bedrijven kunnen worden onderzocht op de aan- en afwezigheid van deze factoren, resulterend in een risicoprofiel. De veehouder zou met het risicoprofiel in de hand risico's kunnen gaan minimaliseren.

Een risicofactor zou daarbij alleen in een risicoprofiel moeten kunnen komen wanneer het aan de volgende voorwaarden voldoet:

- 1) er bestaat een oorzakelijk mechanisme tussen de aanwezigheid van de risicofactor en de verstoring van de diergezondheid;
- 2) de risicofactor is in het veld meetbaar;
- 3) de risicofactor is in het veld beïnvloedbaar;
- 4) de bijdrage van de risicofactor aan de verstoring van de diergezondheid is kwantitatief belangrijk en rechtvaardigt interventie.

Het rapport Stegeman (1996) stelt dat het draagvlak voor risicobeheer door preventie van kritische risicofactoren snel zal verdwijnen indien risicofactoren niet aan deze vier voorwaarden voldoen en men een risicoprofiel opstelt met factoren die niet "hard" zijn, weinig voorstellen of niet hanteerbaar zijn.

DiB heeft zichzelf als doel gesteld antwoorden te zoeken op een aantal vragen. Wat is de gewenste situatie? Wat zijn de knelpunten om tot die gewenste situatie te komen? Hoe los je die op en wat is daar voor nodig? Uit deze inleiding is duidelijk geworden naar welke situatie de Nederlandse veehouderij toe wil aangaande diergezondheid: de streefbeeld. Tevens is het duidelijk geworden dat de aanwezigheid van risicofactoren op bedrijven de knelpunten zijn om de streefbeeld te behalen. DiB en het Ministerie van LNV zijn nu aangekomen bij de vraag: "Hoe lossen we het probleem op?"

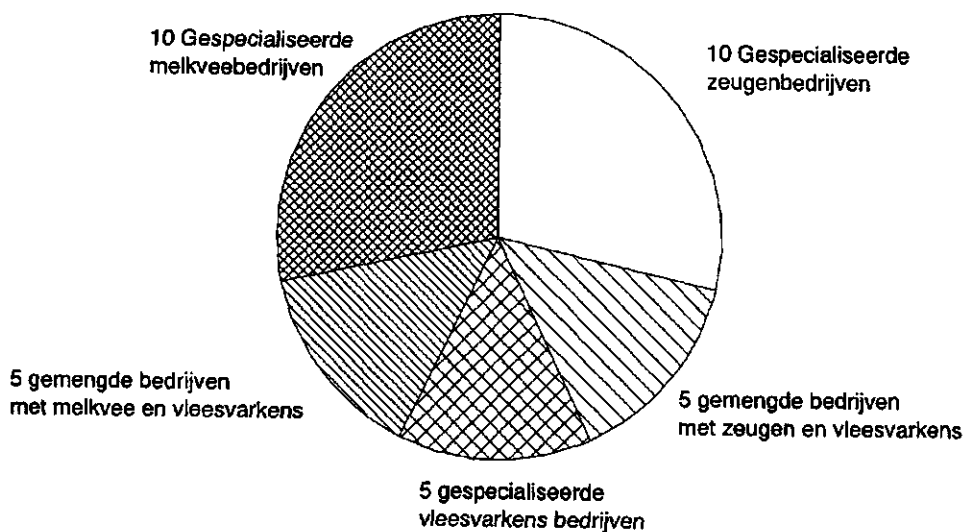
De volgende vraag dringt zich dan op: Wat is de perceptie van veehouders over risicofactoren van dierziekten in het algemeen en meer specifiek van speerpuntaandoeningen? Het doel van de huidige studie is informatie te verzamelen over die perceptie. Tevens moet inzicht worden verkregen in de plaats die diergezondheidszorg heeft binnen het totale management op veehouderijbedrijven. Welke informatie hebben veehouders nodig voor een goede diergezondheidszorg en welke organisaties zijn daar volgens de veehouder bij betrokken of zouden daar bij betrokken moeten zijn?

Essentieel in het oplossen van het probleem van dierziekten is de veehouder. In dit onderzoek staat de veehouder dan ook centraal. Veehouders worden geïnterviewd over management en diergezondheidszorg op hun bedrijf en daarbuiten. In het volgende hoofdstuk zal beknopt worden uitgelegd hoe de veehouders zijn geïnterviewd en hoe de gegevens zijn geanalyseerd. Aansluitend worden de resultaten beschreven. Het rapport besluit met een discussie en de conclusies over de plaats van de diergezondheidszorg binnen het management van de veehouderij.

2. WERKWIJZE

2.1 Geselecteerde bedrijven

Voor deze studie zijn in totaal 35 veehouders gevraagd voor een interview over management en diergezondheid. De 35 bedrijven zijn onderverdeeld naar diersoort, waarbij observaties zijn verkregen van drie diersoorten, te weten melkvee, zeugen en vleesvarkens. Hierbij is gekozen voor het interviewen van managers van zowel gespecialiseerde als gemengde veebedrijven. In figuur 2.1 staat het aantal veehouders per type bedrijf die zijn benaderd voor het afnemen van een interview over "management en diergezondheidszorg".



Figuur 2.1 Type en aantal geïnterviewde bedrijven

Uit deze figuur blijkt dat in totaal 10 gespecialiseerde zeugenbedrijven, 10 gespecialiseerde melkveebedrijven en 5 gespecialiseerde vleesvarkensbedrijven zijn aangeschreven. Er zijn 5 bedrijven benaderd die zowel zeugen als vleesvarkens hebben en 5 bedrijven die melkvee en vleesvarkens hebben. Hieruit volgt dat er 15 observaties zijn van respectievelijk melkvee, zeugen en vleesvarkens.

De 35 bedrijven zijn gekozen via een aselechte steekproef uit het Bedrijven-Informatienet (BIN) van LEI-DLO. Dit informatienet is representatief voor de Nederlandse veehouderij. De geïnterviewde bedrijven liggen verspreid over het hele land. Naast een lijst met 35 bedrijven die aangeschreven worden met het verzoek mee te werken aan het interview is er een lijst met reservebedrijven opgesteld (eveneens via een aselechte steekproef uit het informatienet) die gebruikt is wanneer bedrijven niet mee wilden of konden werken.

2.2 Interview

Het eerste deel van het interview is gehouden met een grotendeels semi-gestructureerde vragenlijst. De vragen zijn veelal open van aard met als doel hypothesen te vormen over en inzicht te geven in het management van het bedrijf en de plaats van diergezondheidszorg daarin. Het interview begint met vragen naar de ontwikkeling van het be-

drijf in het verleden, het heden en de toekomst. Dit onderwerp wordt verder uitgediept met vragen over de visie die de veehouder heeft over het eigen bedrijf binnen de sector en de samenleving. Hoe reageert de veehouder als manager op de ontwikkelingen in de sector en de samenleving? Het doel van dit eerste gedeelte van het interview is drieledig. Ten eerste wordt de dialoog op gang gebracht doordat de veehouder een verhaal over het eigen bedrijf kan vertellen. Ten tweede wordt duidelijk wat de belangrijkste doelstellingen van de veehouder met zijn bedrijf zijn. Ten slotte wordt een indruk verkregen over de plaats van het bedrijf binnen de sector en de maatschappij als geheel, zoals de veehouder dat zelf ziet. Binnen het eerste deel van het interview krijgt de geïnterviewde alle ruimte om te antwoorden wat hij wil. Het kan dan duidelijk worden in welke mate diergezondheid binnen het gehele management een rol speelt.

In het tweede deel van het interview worden specifieke vragen gesteld over management en diergezondheid op het bedrijf. Open vragen worden gevolgd door gesloten vragen. Er wordt bijvoorbeeld gevraagd: "Welke maatregelen treft u om de dieren op uw bedrijf gezond te maken of gezond te houden?" Na de beantwoording wordt met gerichte vragen gecontroleerd of de veehouder alle maatregelen die getroffen worden op het bedrijf daadwerkelijk heeft genoemd. Voorbeelden zijn maatregelen bij de komst van bezoekers, bij aanvoer van dieren of de aandacht die uitgaat naar de diergezondheid bij de (ver)bouw van stallen en bij de inrichting van de stallen. In het tweede gedeelte wordt ook gevraagd naar de risico- en preventiefactoren van een aantal zogenaamde speerpuntaandoeningen, zoals die zijn beschreven in de inleiding van dit rapport. De veehouder wordt in eerste instantie met een open vraag geconfronteerd om aan te geven wat de risicofactoren van een ziekte zijn. Hierna wordt wederom gecontroleerd of de veehouder inderdaad alle factoren heeft genoemd die hij als risicovol ervaart.

In het laatste deel van het interview wordt de mening van de veehouder gevraagd over de organisatie van de diergezondheidszorg in Nederland. Vindt de veehouder de taakverdeling van de diverse organisaties goed of zijn er verbeteringen mogelijk? Tevens wordt gevraagd of de taken van de diverse overheidsinstanties en organisaties binnen de veehouderijsector goed worden uitgevoerd of dat de uitvoering voor verbetering vatbaar is. Geven de diverse instanties de juiste informatie aan de veehouders of kan de informatievoorziening anders.

Het interview duurt 1 tot 1,5 uur, exclusief het introductiepraatje en nabespreking. Het introductiegesprek wordt gebruikt om de mensen te informeren over het doel van het interview. Duidelijk is gemaakt dat het over management en diergezondheid gaat. Het doel is niet verder toegelicht om mensen zo open mogelijk aan het interview te laten beginnen. Er wordt dus getracht vooroordelen en aannames te voorkomen die anders door het nader beschrijven van het doel bij veehouders in gedachte zouden kunnen komen. Tevens zijn aspecten zoals de duur van het interview, de anonimiteit van de geïnterviewde en de plaats van LEI-DLO binnen het onderzoek aangegeven. Na afloop van het interview wordt het interview besproken. Dan werd ook nader uitgelegd waarom het interview precies werd gehouden en welke deelvragen er zijn waar antwoorden voor worden gezocht in dit onderzoek.

In een pilotstudie is een voorlopige vragenlijst gebruikt bij het interviewen van drie veehouders. Deze vragenlijst is met de ervaringen uit de pilotstudie bijgesteld tot de definitieve vragenlijst. De resultaten van de interviews met de drie veehouders in de pilotstudie zijn niet meegenomen in de resultaten van dit rapport.

2.3 Analyse

De interviews zijn met beschrijvende statistiek geanalyseerd. Algemene tendensen worden uit de interviews gedestilleerd. Specifieke problemen worden nader besproken. Het resultaat van dit onderzoek kan worden gebruikt om het beleid in de diergezondheidszorg te herzien en bepaalde zaken nader uit te diepen in vervolgstudies.

3. RESULTATEN

Dit hoofdstuk bestaat uit 5 secties. In het eerste deel wordt duidelijk gemaakt hoeveel bedrijven aan het interview hebben deelgenomen en wordt de grootte van de deelnemende bedrijven en de lengte van de interviews beschreven. In het tweede deel van dit hoofdstuk worden de ontwikkelingen van de bedrijven in de loop der tijd geschetst. Hoe zijn de bedrijven ontwikkeld tot op heden en wat zijn de verwachtingen voor de toekomst? In welke mate speelt diergezondheidszorg een rol binnen deze ontwikkelingen. In het derde deel van dit hoofdstuk wordt ingegaan op het management van de diergezondheidszorg op bedrijfsniveau en in het daaropvolgende deel wordt nader ingegaan op drie dierziekten per veehouderijtak. Van deze drie ziekten worden de huidige controle/bestrijdingsprogramma's besproken en de risicofactoren worden geëvalueerd. Tot slot wordt in de laatste sectie van dit hoofdstuk aandacht besteed aan de organisatie van de diergezondheidszorg in Nederland. De essentiële vraag is of het goed gaat of beter kan.

3.1 Geïnterviewde veehouders

Van de 35 veehouders die in eerste instantie aangeschreven en gebeld werden met het verzoek mee te werken aan het interview hebben er 30 positief en 5 negatief gereageerd. Hieruit volgt dat de response rate 86% is. Voor de 5 negatief reagerende veehouders zijn vier vervangers gevonden van de vooraf opgestelde reservelijst. Omdat met name gespecialiseerde zeugenhouders negatief antwoordden en de reservelijst beperkt was zijn er in totaal 9 geïnterviewd. Het is onduidelijk waarom juist zeugenhouders medewerking aan het onderzoek afwezen.

De gemiddelde leeftijd van de veehouders was 45 jaar. De gespecialiseerde zeugen- en melkveehouders waren met 41 en 42 jaar relatief jong. De leeftijd van de managers van andere bedrijfstypen was rond de 50 jaar. De jongste veehouder was 29 jaar en de oudste veehouder was 73 jaar. Bij de laatste moet vermeld worden dat halverwege het interview de jongere generatie er ook bij kwam zitten. Voor een heel aantal interviews gold dat er twee generaties aan het interview meededen, terwijl van een van de geïnterviewde de leeftijd werd opgeschreven. De ene keer was dat de oudere generatie en de andere keer de jongere, afhankelijk van wie van de twee ondervraagden het voortouw nam.

De gemiddelde lengte van de interviews was anderhalf uur, waarbij de interviews op gemengde bedrijven langer duurde als gevolg van extra vragen omdat over twee diersoorten vragen moesten worden gesteld. De langste interviews duurden ruim 2,5 uur en de kortste drie kwartier. De variatie was daarom groot.

3.2 Algemene bedrijfsontwikkeling

Allereerst werd gevraagd naar de bedrijfsontwikkeling tot op heden en in de toekomst. Over het algemeen is het gemakkelijker op een groeiend bedrijf aanpassingen te doen die ten goede kunnen komen van de gezondheid van de dieren dan op een niet-groeiend bedrijf. Ongeveer de helft van de bedrijven is in de afgelopen 10 jaar niet gegroeid en deze bedrijven zullen naar verwachting van de veehouders zelf ook niet groeien in de nabije toekomst. De veehouders die onder deze categorie vallen zijn daar meestal tevreden mee omdat ze of een groot bedrijf hebben of op een leeftijd zijn gekomen dat uitbreiden niet echt noodzakelijk meer is. Een opvolger ontbreekt dan meestal. Tevens zijn er jonge veehouders die de eerstkomende tien jaar niet kunnen uitbreiden om-

dat de financiële positie dat niet toelaat. Op al deze bedrijven zullen nog wel renovaties plaatsvinden, wanneer dat noodzakelijk geacht wordt.

Onder de melkveehouders is een aantal veehouders dat graag zou groeien om op die manier de kosten per liter melk te kunnen drukken. Het valt helaas niet altijd mee om dat in de praktijk te realiseren, met name door hoge melkquotum- en grondprijzen. Daarbij komt de onzekerheid over de toekomst van het huidige melkquotumsysteem. Een onzekerheid die een doorn in het oog is van de potentiële groeiers.

De helft van de ondervraagde varkensbedrijven is in de afgelopen 10 jaar gegroeid en ook in 1996/1997 zijn veel varkensbedrijven aan het uitbreiden. Door middel van de aankoop van fosfaat- en ammoniakquota en de bouw van emissiearme stallen proberen ze een voor de toekomst economisch gezond bedrijf neer te zetten. Dat het kopen van ammoniak productierechten daarbij als "lucht" kopen wordt gezien, omdat ze over een paar jaar geen waarde meer hebben, wordt nu op de koop toegenomen. De oorzaak van deze "luchtige" houding moet gezocht worden in de goede verdiensten in de varkenshouderij in het afgelopen jaar.

Naast de groei die sommige bedrijven hebben doorgemaakt in het verleden of zullen doormaken in de toekomst, zijn alle bedrijven voortdurend aan het renoveren. Een groot aantal varkenshouders probeert van bestaande stallen emissiearme stallen te maken wanneer ze daar de financiële mogelijkheid voor hebben. Daarnaast renoveren zeugenbedrijven kraam- en biggenafdelingen met grote regelmaat. Melkveehouders renoveren met regelmaat de melkstal en de ligboxen, terwijl in de afgelopen jaren ook veel aparte jongveestallen zijn gebouwd. Veel van deze renovaties vinden plaats omdat oude stallen economisch en technisch afgeschreven zijn. Vaak worden versleten stallen niet op dezelfde wijze heringericht, maar vinden verbeteringen plaats, zoals bijvoorbeeld ruimere boxen voor melkvee en betere vloeren en ventilatiesystemen voor biggen. Deze verbeteringen worden vaak specifiek uitgevoerd om ziekten te voorkomen of beter onder controle te houden.

De gemiddelde grootte van de geïnterviewde bedrijven staat in tabel 3.1. In vergelijking met de hele Nederlandse veehouderij zijn de gespecialiseerde melkveebedrijven in deze studie in omvang groter. De gemiddelde omvang van een Nederlands melkveehouderijbedrijf is circa 34 ha met 46 melkkoeien, terwijl die in deze studie 47,4 ha en 78 melkkoeien is (Landbouwcijfers, 1996). Ook de varkensbedrijven zijn gemiddeld groter in deze studie dan in Nederland als geheel.

De gemiddelde resultaten van de bedrijven in deze studie zijn weergegeven in tabel 3.2. De productie op de varkensbedrijven is gelijk of zelfs iets lager dan het Nederlandse gemiddelde. De melkproductie per koe is ongeveer gelijk aan het Nederlandse gemiddelde, er rekening mee houdend dat de bezochte bedrijven veelal zwartbont vee hadden.

Van de 34 geïnterviewde veehouders waren er 18 tevreden met hun huidige bedrijfsopzet. Een vijftiental had als duidelijke doelstelling te willen groeien, terwijl een aantal ondervraagden andere aanvullende wensen hadden zoals verdere automatisering of een groter aandeel van de werkzaamheden door een loonwerker te laten doen. Drie van de negen zeugenhouders hadden de wens een gesloten bedrijf te creëren in de toekomst.

Tabel 3.1 Gemiddelde bedrijfsgrootte van de 34 bezochte bedrijven

	5 zeugen-/ vleesvarkens- bedrijven	5 vlees- varkens- bedrijven	9 zeu- genbe- drijven	5 gemeng- de melk- vee-/varkens- bedrijven	10 melk- veebe- drijven	Gewo- gen ge- middelde
Aantal hectaren	17,6	10,2	13,3	34,8	47,4	26,7
Aantal zeugen	185	nvt	390	nvt	nvt	316
Aantal vleesvarkens	1183	1847	nvt	347	nvt	1.125
Aantal melkkoeien	nvt	nvt	nvt	67	78	74

Nvt = niet van toepassing.

Tabel 3.2 Gemiddelde resultaten van de bezochte bedrijven

	5 zeugen-/ vleesvarkens- bedrijven	5 vlees- varkens- bedrijven	9 zeu- genbe- drijven	5 gemeng- de melk- vee-/varkens- bedrijven	10 melk- veebe- drijven	Gewo- gen ge- middelde
Aantal biggen per zeug per jaar	21,2	nvt	20,8	nvt	nvt	21,0
Vleesv. groei (in g/dag)	661	724	nvt	714	nvt	700
Melk per koe (in kg/jr)	nvt	nvt	nvt	7360	7248	7285

Nvt = niet van toepassing.

De reden die veehouders geven voor de wens een groter bedrijf te hebben, is altijd het verlagen van de kostprijs. Diergezondheidsredenen worden nimmer genoemd als de reden om te willen groeien of welke andere ontwikkeling dan ook. De enige uitzondering daarop was een melkveehouder die een jongveestel wil gaan bouwen om arbeidstechnische en diergezondheidsredenen.

Diergezondheid wordt echter wel een belangrijke factor genoemd binnen het gehele management. Voor alle bedrijfstypes geldt dat de ondernemers diergezondheid duidelijk belangrijker achten dan veefokkerij, huisvesting en administratie. De veevoeding wordt vaak net zo belangrijk of bijna zo belangrijk ingeschat binnen het management op veebedrijven. Op de vraag wat een goede veehouder is, wordt dan ook vaak opgemerkt dat dit iemand is die goed zijn dieren verzorgt en de diergezondheid in de gaten houdt. Op de tweede plaats worden veelal de kostprijs en de algehele financiën genoemd. "Want natuurlijk gaat het uiteindelijk allemaal om één ding: geld verdienen." Varkenshouders vinden daarnaast de organisatie en planning van het werk belangrijk. Melkveehouders leggen meer de nadruk op veevoeding en dus op de ruwvoerwinning en graslandbeheer.

De diergezondheidszorg speelt een kleinere rol op sectorniveau in de melkveehouderij dan in de varkenshouderij, hoewel de BSE-affaire in 1996 op de risico's voor de rundveesector heeft gewezen. Varkenshouders zijn zich veel meer bewust van het risico van ernstige ziekten die leiden tot exportrestricties en daardoor tot prijsdalingen. Varkensveehouders vinden dan ook veel vaker dan melkveehouders dat iedereen de puntjes op de "i" moet zetten qua diergezondheid. De grenssluiting naar aanleiding van de aanwezigheid van blaasjesziekte - terecht of onterecht - ligt nog vers in het geheugen.

Melkveehouders zijn in de afgelopen jaren meer de nadruk gaan leggen op kostprijsverlaging, wat onder meer tot gevolg heeft dat de dierenartsen minder frequent op deze bedrijven komen. Melkveehouders medicineren meer zelf en drachtigheidscontroles worden minder frequent door de dierenarts uitgevoerd vergeleken met een paar jaar geleden. Twee melkveehouders hebben de bezoekersfrequentie van de dierenarts al weten terug te brengen tot 3 à 4 keer per jaar (zie tabel 3.3). "De dierenarts kost te veel," is een veel gehoorde opmerking. Blijkbaar vinden melkveehouders dat de toegevoegde waarde van de kennis van een dierenarts te klein is in relatie tot de kosten.

Tabel 3.3 Bezoekersfrequentie dierenarts op de bezochte bedrijven

Bezoeken per maand	5 zeugen-/ vleesvarkens- bedrijven	5 vlees- varkens- bedrijven	9 zeu- genbe- drijven	5 gemeng- de melk- vee-/varkens- bedrijven	10 melk- veebe- drijven
Minder dan 1x	0	0	0	0	3
1 à 2x	3	4	7	0	3
3 à 4x	2	0	2	4	4
Meer dan 4x	0	1	0	1	0

Op varkensbedrijven komt de dierenarts met meer regelmaat en is er meestal een vaste afspraak. Uit tabel 3.3 blijkt dat de dierenarts gemiddeld echter even vaak op varkens- als op melkveebedrijven komt en dat is volgens de veehouders gemiddeld twee- à driemaal per maand. Op melkveebedrijven komt de dierenarts minder regelmatig - de ene maand misschien 10 keer en de andere maand 1 keer. Voor alle bedrijfstypen geldt dat er tussen bedrijven een grote variatie is voor wat betreft de bezoekersfrequentie van veterinair. De hoogste bezoekersfrequentie was 10-maal per maand op een groot varkensbedrijf met meerdere locaties en de laagste bezoekersfrequentie was 3-maal per jaar op een melkveebedrijf. Dierenartsen van gezondheidsdiensten zijn vaker op varkensbedrijven dan op melkveebedrijven te vinden; niet in de laatste plaats omdat een groot aantal varkensbedrijven meedoet aan het IKB-programma waarbij de controle door de Gezondheidsdienst van Dieren gebeurt. Geen enkele varkenshouder die mee doet aan IKB klaagde over IKB en de administratie die daar bij hoort. Met andere woorden de varkenshouderij is al bezig de puntjes op de diergezondheids-"i" te zetten.

Veel varkenshouders zijn zich bewust dat IKB een manier is om het imago van de varkenshouderij te verhogen en "het gat" tussen de producent en de consument te verkleinen. Varkenshouders willen graag garanties geven naar de consument toe en dat komt ook tot uiting in de door hen vaak gemaakte opmerking dat de "knoeiërs" uitgesloten moeten worden. Dit geldt voor "smerige veehouders die een rotzooi op het erf hebben", voor veehouders die hormonen gebruiken en voor veehouders die niet meewerken aan een nationaal uitroeiingsprogramma zoals dat voor de ziekte van Aujeszky. Minstens de helft van de ondervraagde varkenshouders heeft een opmerking in de richting van "knoeiërs" gemaakt, terwijl melkveehouders dit onderwerp zelden aanroeren. Melkveehouders zijn wellicht net zoveel bezig met het slechte imago van de landbouw, maar zijn minder bezig dat daadwerkelijk op te vijzelen door middel van activiteiten op hun eigen melkveebedrijf. De schuld wordt veelal gegeven aan de media. De strontkar en de "gekke-BSE-koe" op het journaal worden meestal gebruikt als voorbeelden van wat de journalisten niet moeten laten zien. Melkveehouders zien de oplossing vaak in het beter voorlichten van de pers en de consument door middel van excursies en open dagen op het eigen bedrijf. Met andere woorden melkveehouders zien geen imagoprobleem in de eigen bedrijfsvoering. *"Want wat is er mis met grazende koeien in de groene wei?"* Varkenshouders daarentegen zijn zich vaak bewust dat de intensieve veehouderij op meer imagoproblemen stuit. Een enkele ondervraagde varkenshouder ziet daarom toekomst in de scharrelvarkenshouderij - een sector die een nieuwe impuls kreeg in december 1996.

Volgens de geïnterviewde veehouders zijn uiteindelijk twee ontwikkelingen in de samenleving van groot belang voor de agrarische sector: 1) de bewustwording van milieu-problemen door de burgers en 2) de vergroting van de afstand tussen producent en consument. De reacties op deze ontwikkelingen zijn veelzijdig. Verbeterde controle- en uitroeiingsprogramma's voor dierziekten worden door drie varkenshouders en geen enkele melkveehouder genoemd. Het meedoen aan IKB werd zeven keer genoemd als oplossing inclusief een melkveehouder. Andere oplossingen zijn bijvoorbeeld een vergroting van de public-relationsbudget, meer open dagen, scholieren beter voorlichten, meer kwaliteit leveren, emissiearm bouwen, of mestsilo afdekken. Er zijn ook veehouders die denken dat er niets te veranderen valt en hun reactie is dat de veehouder er mee moeten leren leven.

Melkveehouders staan bepaald niet te trappelen om aan IKB mee te doen. In de ogen van melkveehouders kost IKB alleen maar papierwerk, tijd en dus geld en levert het niets op. Varkenshouders hebben vaak een financieel voordeel, al was het maar omdat het een manier van administreren is wat een goed overzicht geeft en dus helpt bij de dagelijkse en wekelijkse management.

De ontwikkelingen in de veehouderijsectoren en de samenleving hebben als effect dat veehouders aan IKB meedoen en onder andere daardoor, naar zeggen van 16 geïnterviewde veehouders, bewuster met medicijnen omgaan en de controle op de dieren verbeterd wordt. Ook uitroeiingscampagnes als die van blaasjesziekte en ziekte van Aujeszky komen volgens 6 veehouders voort uit de ontwikkeling in de samenleving - en wel de kritische consument. Andere voorbeelden van positieve ontwikkelingen voor de diergezondheid in Nederland die door individuele veehouders werden genoemd, zijn het verbieden van kistkalveren, de opkomst van scharrelvarkens en de komst van de melkrobot.

Samenvattend zeggen 26 van de 34 veehouders dat de ontwikkelingen van de afgelopen jaren een positieve invloed hebben gehad op de diergezondheidssituatie in Nederland. Daarentegen zijn zeven veehouders ervan overtuigd dat er negatieve ontwikkelingen zijn geweest in de afgelopen decennia. Allereerst merken vier veehouders op dat de schaalvergroting negatieve gevolgen heeft gehad. Ten tweede merken drie veehouders op dat de huidige milieu- en mineralendiscussie leidt tot vermindering van bijvoorbeeld fosfaat in het voer, wat bij sommige dieren kan resulteren in meer gezondheidsproblemen. Varkenshouders maken zich ook wel zorgen over de huidige ontwikkelingen in de houderij. De biggen zijn volgens hen zwakker dan vroeger wat tot meer problemen leidt. "Couveuse-biggen" worden ze dan ook wel genoemd.

3.3 Diergezondheidszorg op bedrijfsniveau

In de vorige paragraaf werd aangegeven dat zowel varkens- als melkveehouders de diergezondheidszorg van groot belang vinden binnen hun eigen bedrijf. In de komende jaren vinden ze de controle van dierziekten samen met de veevoeding het belangrijkste management aspect, terwijl milieuaspecten, veefokkerij, huisvesting en administratie minder belangrijk worden gevonden.

In het interview werd de open vraag gesteld welke maatregelen de veehouder treft of heeft getroffen om de dieren op zijn/haar bedrijf gezond te maken of gezond te houden. De meeste veehouders noemden twee of drie maatregelen en kwamen niet op meer. Echter de 34 veehouders samen kwamen op 36 verschillende maatregelen die genomen worden. Vele van deze maatregelen werden door minder dan vijf veehouders genoemd, zoals bijvoorbeeld de bouw van een hygiënesluis, ontsmettingsbakken bij de ingang, stallen elke ronde schoonmaken, zwakke dieren tijdig opruimen, zieke dieren apart zetten, all-in all-out, IKB, koeien droog zetten met penicilline, ontwormen enzovoort.

Enkele maatregelen werden door meer dan vijf veehouders genoemd. Deze zijn (1) "dieren goed controleren", (2) "via voeding", (3) "juiste entingen en strakke beslissingen", (4) "verbeterd klimaat en huisvesting" en (5) "controle dierenarts en gezondheidsdienst". Deze vijf activiteiten werden even vaak door de verschillende type veehouders genoemd, behalve de maatregel "juiste entingen en beslissingen"; die werd met name genoemd door zeugenhouders.

De meeste van deze maatregelen worden naar alle waarschijnlijkheid vaker toegepast dan de veehouders in een open vraag aangaven. Daardoor werd na het stellen van de open vraag specifiek op een aantal diergezondheidsmanagementaspecten nader ingegaan. Hieruit bleek dat veehouders veel meer dan twee of drie maatregelen nemen om dieren gezond te maken en te houden. Veel dagelijkse handelingen zoals bijvoorbeeld het schoonmaken van de melkstal na het melken en het schoonmaken van de ligboxen worden op de meeste melkveebedrijven uitgevoerd als maatregel om ziekten te voorkomen. Op varkensbedrijven wordt het door een heel aantal varkenshouders logisch gevonden dat vrachtwagenchauffeurs niet in de stallen komen. Dit zijn voorbeelden van routinehandelingen voor veehouders waar niet direct aan gedacht wordt bij het stellen van open vragen. Het werk van zowel de melkveehouder als de varkenshouder bestaat uit veel van dit routinematige diergezondheidszorgwerk.

Bij het afvoeren van dieren zegt 85% van de varkenshouders maatregelen te treffen. Acht varkenshouders eisen van de vervoerder schone vrachtwagens. Ook zijn er acht varkenshouders die geen chauffeur en handelaar in de stallen toelaten. In tegenstelling tot varkenshouders treffen melkveehouders zelden maatregelen bij de afvoer. Een koe die afgevoerd wordt, zal wel vaak voor in de stal vast gezet worden zodat de veerijder niet de hele stal door moet met een koe. Deze maatregel is echter meer om het werk van de veerijder (vaak 's nachts) te verlichten, dan om de diergezondheid op een hoger peil te brengen.

Bij aanvoer van dieren geldt hetzelfde verschil tussen varkensbedrijven en melkveebedrijven. Op melkveebedrijven wordt geen enkele maatregel getroffen wanneer dieren op het bedrijf nieuw komen, terwijl op varkensbedrijven allerlei maatregelen worden genomen. Melkveebedrijven echter kopen zelden dieren aan en als ze aankopen, dan gaat

het om een of enkele dieren die meestal van één bedrijf komen. De meeste varkensbedrijven voeren met enige regelmaat dieren aan, maar laten hun opfokvarkens of vleesvarkens vaak van een enkel bedrijf komen om de kans op ziekte-insleep te verkleinen. Op vier van de negen zeugenbedrijven komen de aangekochte gelten eerst in quarantaine. Op vele bedrijven komen de dieren in schoongemaakte afdelingen en op sommige bedrijven zijn die schoongemaakte stallen tevens ontsmet. Twee vleesvarkenshouders noemen het voorverwarmen van de afdelingen voor aankomst van de biggen, drie noemen het behandelen van de biggen met Ivomec bij aankomst en nog eens drie noemen all-in all-out als maatregel. Enkele veehouders noemen ook nog andere maatregelen, maar het overheersende beeld is dat varkenshouders uit diergezondheidsoverwegingen meerdere maatregelen treffen bij de aankomst van dieren op het bedrijf.

Van alle veehouders die geïnterviewd zijn tijdens deze studie, had er één in de afgelopen vijf jaar twee dieren geïmporteerd uit het buitenland. Deze waren elders binnen Nederland in quarantaine geweest voordat ze op het eigen bedrijf werden toegelaten. Veel veehouders exporteren dieren, maar de risico's hiervan worden voor wat betreft de diergezondheid door de ondervraagden klein geacht. Misschien dat de varkenspestuitbraak in februari 1997 heeft gewezen op deze risico's, maar de uitbraak had tijdens het afnemen van de interviews nog niet plaatsgevonden.

Bezoekers zijn een risicogroep voor het verslepen van ziekten. Tachtig procent van de melkveehouders treft echter geen maatregelen voor bezoekers, terwijl 20% een ontsmettingsbak heeft staan. Varkenshouders treffen altijd maatregelen tegen besmetting via bezoekers. Ze proberen altijd het aantal bezoekers in de stal te minimaliseren. Alleen de dierenarts en soms een voorlichter zijn welkom in de stallen. Schone laarzen en overall zijn op veel bedrijven onderdeel van standaardprocedures. Daarvoor is bij bijna de helft van de varkenshouders een hygiënesluis aanwezig terwijl er op de meeste andere bedrijven gelegenheid is om handen te wassen en de laarzen te ontsmetten in een ontsmettingsbak. Een boer noemt de aanleg van een schone en vuile weg als een maatregel ter voorkoming van besmetting van bezoekers.

Behalve bezoekers zijn ook dieren van buiten het bedrijf een risico voor verslepen van dierziekten. Alle geïnterviewden doen daarom aan ongediertebestrijding, op een enkele na die alle stallen zeer goed schoonhoudt en dientengevolge geen ratten en muizen in de stallen heeft. Op melkveebedrijven gebeurt ratten- en muizenbestrijding behalve met gif ook vaak met behulp van honden en katten. Op varkensbedrijven gebeurt dit zelden omdat huisdieren meestal niet in varkensstallen worden toegelaten. Dat laatste gebeurt omdat honden en katten ook met ziekten als Parvo en Aujeszky besmet kunnen raken en voor verdere verspreiding van de ziekten kunnen zorgen. Varkenshouders zijn zich hiervan bewust. Daarentegen zijn veel varkenshouders vaak niet bewust bezig met het afsluiten van de stallen voor vogels en melkveehouders doen het in ieder geval niet. Slechts drie varkensveehouders noemen vogelgaas als een van de maatregelen tegen diercontact en dus verspreiding van ziekten. Wat betreft andere mogelijke diercontacten is men op gemengde koeien-/vleesvarkensbedrijven altijd bewust bezig koeien en varkens goed gescheiden te houden om besmetting van ziekten te voorkomen. Verder proberen de vele melkveebedrijven contacten met koeien van de burens in naastgelegen percelen te voorkomen door goede hekwerken neer te zetten en sloten continu te onderhouden. Het uitscharen van dieren wordt ook als een risicofactor gezien door een boer en hij doet het daarom ook niet.

Een andere preventieve maatregel tegen ziekten is vaccineren van dieren. Het blijkt uit deze studie dat op melkveebedrijven weinig wordt gevaccineerd. Slechts een derde van de melkveebedrijven in deze studie vaccineerde tegen IBR. IBR wordt vanaf 1 januari 1998 verplicht als onderdeel van een nationaal uitroeiingsprogramma. Sommige veehouders zijn daar al vrijwillig aan begonnen. Daarnaast wordt op bijna ieder melkveebedrijf ontwormd en op sommige bedrijven ontschurft. Dat laatste meestal niet op een preventieve wijze maar alleen curatief. Op varkensbedrijven daarentegen wordt veel meer preventief gevaccineerd. Op alle bedrijven wordt tegen de ziekte van Aujeszky geënt. Op zeugenbedrijven zijn er meestal ook entingen tegen vlekziekte en Parvo. Op enkele bedrijven wordt daarnaast gevaccineerd tegen Atrophische rhinitis en tegen PRRS (Abortus

blauw). Tot slot wordt op een aantal bedrijven tegen E-Coli gevaccineerd en wordt er meestal ontwormd en wanneer nodig ook ontschurft.

Een goede bouw van de stallen wordt door bijna iedere boer als belangrijk gezien om de prevalentie en incidentie van ziekten zo laag mogelijk te houden. De renovaties en nieuwbouw van stallen worden daarom aangepakt om de diergezondheid te verbeteren. Ongeveer 70% van de veehouders noemt het verbeteren van de ventilatie en isolatie als dé reden, of als een van de redenen, van nieuw- of verbouw. De laatste jaren zijn ook vele kleine aanpassingen gedaan, zoals bijvoorbeeld het aanbrengen van diafragmaschuiven in varkensstallen en vergrootte ventilatieopeningen in ligboxenstallen. Op acht melkveebedrijven zijn de afgelopen jaren de ligboxen verruimd en op sommige bedrijven zijn ligboxen voor het jongvee gebouwd. Het jongvee lag dan voorheen meestal op roosters. Twee melkveebedrijven hebben om gezondheidsredenen zogenaamde iglo's voor kalveren gekocht en twee bedrijven hebben bewust een jongveestal apart van de melkveestal gebouwd.

Het schoonmaken van de stallen gebeurt op elk bedrijf. Op melkveebedrijven wordt dagelijks de melkstal schoongespoten, iets wat de meeste melkveehouders niet zelf zeggen omdat het een van de routineklussen is die men in eerste instantie vergeet op te noemen in een interview. Een andere routine van de meeste melkveehouders is het een- of tweemaal daags schoonmaken van de ligboxen ter voorkoming van de verspreiding van bijvoorbeeld mastitis. Driekwart van de melkveehouders maakt eenmaal per jaar de ligboxen- of de grupstal en de jongveestal schoon. Een enkele melkveehouder zal daarbij ook ontsmettingsmiddelen gebruiken. Een melkveehouder zegt de kalverenhokken elke ronde schoon te maken.

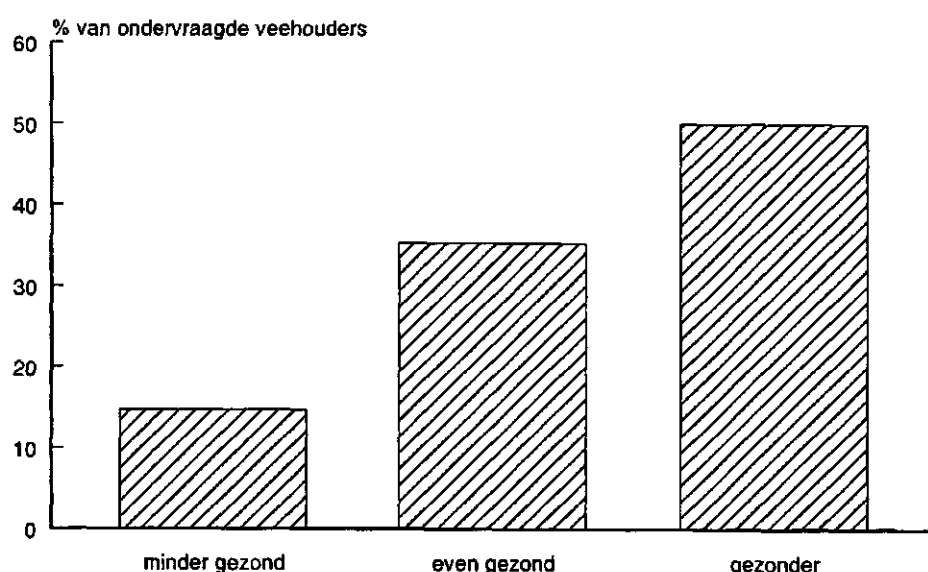
Ruim 90% van de zeugenhouders maakt de stallen van dragende zeugen en andere afdelingen waar continu zeugen en beren liggen een keer per jaar schoon. Sommigen maken deze stallen nooit schoon en anderen doen het vaker dan eenmaal per jaar. De kraam en biggenafdelingen en de vleesvarkensafdelingen worden door de meeste veehouders elke ronde schoongespoten. De helft van de varkenshouders ontsmet elke keer na het schoonmaken, terwijl twee van hen zeggen te ontsmetten wanneer dat huns inziens nodig is. Dat wil zeggen dat ontsmet wordt als ziekteproblemen zijn gesignaleerd in een bepaalde afdeling. Een boer maakt de vleesvarkensafdelingen slechts een keer in het jaar schoon en op een ander gemengd varkensbedrijf worden de biggen- en vleesvarkensafdelingen sommige ronden niet schoongemaakt omdat er weinig of geen ziekteproblemen zijn gesignaleerd.

Aangaande dierziekten en dierziektebestrijding valt er in potentie veel te noteren, dat wil zeggen te administreren, door veehouders als hulp bij het management. Preventief en curatief medicijngebruik, andere behandelingen, vruchtbaarheid, ziektefrequentie, aard van de ziekte, uitvalsredenen zijn voorbeelden van handelingen die genoteerd kunnen worden. Uit dit onderzoek blijkt dat ongeveer de helft van de melkveehouders niets opschrijft. Slechts twee melkveehouders schrijven "alles" op. Sommige veehouders zeggen alleen de behandelingen in een logboek bij te houden; anderen vullen alleen een vruchtbaarheidskaart in. In tegenstelling tot melkveehouders registreren varkenshouders altijd diergezondheidsproblemen. Diegene die aan IKB mee doet noteert (bijna) altijd alles en de overige varkenshouders schrijven meestal de uitvalsredenen op. Tijdens de interviews met varkenshouders kwamen vele malen de positieve aspecten van IKB aan de orde voor de bedrijfsvoering van het bedrijf. Deze veehouders geven aan dat het noteren van de problemen en medicijngebruik tot een beter management van de diergezondheidszorg leidt. Geen enkele varkenshouder die meedoet aan IKB klaagde over IKB en de administratie die daar bij hoort.

De preventieve en curatieve dierziektebestrijding gebeurt voor een deel door de plaatselijke dierenarts en voor een deel door de dierenartsen van de Gezondheidsdienst voor Dieren. In deze studie werd de veehouders gevraagd of ze de dierenartskosten per dier op hun eigen bedrijf wisten. Van de 34 veehouders hadden 23 veehouders geen enkel idee wat de kosten waren. Twee veehouders wisten een nauwkeurig antwoord te geven en een van hen toonde het aan op papier. De andere 9 veehouders hadden wel een idee maar wisten het niet precies. Zij maakten een schatting van de kosten. Zoals reeds eerder aangegeven kent de bezoekersfrequentie van dierenartsen een grote variatie. En

ook de medicijn- en vaccinatiekosten variëren van bedrijf tot bedrijf in grote mate. Er waren echter geen verschillen tussen de diertakken.

De laatste vragen in het interview over het management van de diergezondheidszorg op het eigen bedrijf waren subjectieve vragen over het niveau van de gezondheid van de dieren ten opzichte van collega's. Op de vraag of de eigen dieren minder gezond, even gezond of juist gezonder zijn, gaf 15% van de veehouders aan dat hun beesten minder gezond waren (zie figuur 3.1). Op deze bedrijven waren altijd ziektebeelden aan te wijzen waardoor de productie op een lager niveau lag. Deze veehouders hadden geen moeite te zeggen dat hun bedrijf slechter draaide. De cijfers spreken voor zich. Naast de veehouders met minder gezonde dieren gaf de helft van de veehouders aan dat hun dieren gezonder waren in vergelijking met andere bedrijven en de overige veehouders gaven aan dat ze gemiddeld gezonde dieren hadden (figuur 3.1).



Figuur 3.1 Veronderstelde gezondheidsstatus van de ondervraagde veehouders ten opzichte van andere veebedrijven (in %)

Andere subjectieve vragen gingen over bijvoorbeeld de hoogte van het sterftepercentage van kalveren en biggen; over het afvoerpercentage van koeien en zeugen; over medicijngebruik en over dierenartskosten. Vonden de veehouders die kengetallen op het eigen bedrijf hoger, gemiddeld of lager in vergelijking met andere bedrijven? Melkveehouders denken zelden of nooit dat ze onder het gemiddelde zitten en over het algemeen genomen denkt de helft van deze veehouders dat ze beter zijn. Zeven van de 15 melkveehouders denken dat het afvoerpercentage koeien om gezondheidsredenen lager is op het eigen bedrijf. Zes van de 15 denken dat het sterftepercentage van de kalveren lager is dan het gemiddelde en tien van de 15 denken dat het medicijngebruik en de dierenartskosten lager zijn dan het gemiddelde bedrijf. In zijn algemeenheid kan uit deze antwoorden worden afgeleid dat de geïnterviewde melkveehouders denken dat ze beter zijn dan het gemiddelde als het om diergezondheidszorg gaat.

De ondervraagde varkenshouders leken iets genuanceerder dan de melkveehouders. Niettemin denken ook zij op een aantal punten beter te zijn dan de gemiddelde varkensboer. Alle negen gespecialiseerde zeugenhouders zijn er bijvoorbeeld van overtuigd dat ze lagere dierenartskosten hebben en zeven van hen zeggen dat de medicijnkosten lager zijn dan het gemiddelde. Echter wat betreft de sterfte- en afvoerpercentages is er een statistisch gezien normale verdeling voor alle type varkens bedrijven.

Wellicht de meest subjectieve en daarom door de geïnterviewden als moeilijk ervaren vraag werd gesteld over het welzijn van de dieren. Gevraagd werd of deze hoger, gemiddeld of lager was in vergelijking met andere bedrijven in dezelfde veehouderijsector.

Melkveehouders antwoorden meestal "gemiddeld". Slechts vier melkveehouders antwoorden dat hun vee een beter welzijn had en daarbij dachten deze melkveehouders meestal aan het feit dat zij hun vee niet of nauwelijks slaan. Geen enkele melkveehouder en ook geen enkele varkenshouder antwoordde dat hun vee een slechter welzijn had. Echter, varkenshouders denken bij het welzijn van hun dieren niet alleen aan het al dan niet slaan van de dieren maar ook aan de welzijnsvriendelijkheid van de stallen. Een varkenshouder maakte bij deze vraag de afweging tussen de voor- en nadelen van de groepshuisvesting van zijn zeugen. Hij kwam tot de conclusie dat het welzijn van de zeugen in groepshuisvesting kleiner was dan voor zeugen in de conventionele stallen omdat er meer onrust en gemakkelijker besmetting van ziekten was. Naast die nadelen waren er ook welzijnsvoordelen voor de dieren op zijn bedrijf en kwam hij uiteindelijk tot de conclusie dat het welzijn op zijn bedrijf gemiddeld was. De welzijnswet heeft varkenshouders veel meer dan melkveehouders gewezen op het welzijn van de dieren die ze in potentie kunnen hebben als de stallen goed gebouwd zijn. Dat wil zeggen dat huisvesting, ventilatie en isolatie van belang zijn voor het welzijn van het dier. Bijna 40% van de ondervraagde varkenshouders dacht dat de varkens op hun bedrijf een beter welzijn had dan de varkens op de bedrijven van collega's. Geen enkele boer dacht het welzijn van zijn dieren slechter was. Kennelijk overschatten de veehouders hun prestaties op dit terrein.

3.4 Evaluatie van dierziektecontroleprogramma's en risicofactoren

In de inleiding van dit rapport is aangegeven dat bepaalde ziekten zogenaamde "speerpuntaandoeningen" worden genoemd. Over de drie speerpuntaandoeningen per diersoort werden in het interview meer vragen gesteld. Deze ziekten zijn voor de varkenssector de ziekte van Aujeszky, salmonella en schurft en voor de melkveesector zijn deze ziekten IBR, salmonella Dublin en mastitis. In de volgende secties zal voor zowel de varkens- als de melkveesector per speerpuntaandoening worden aangegeven wat de veehouders van deze ziekten vinden. Wat betekenen deze ziekten op bedrijfsniveau voor de veehouders en wat vinden zij van de epidemiologische risicofactoren zoals die in wetenschappelijk onderzoek naar voren zijn gekomen?

3.4.1 Varkenshouderij

3.4.1.1 Ziekte van Aujeszky

Daar de ziekte van Aujeszky op dit moment met een nationaal eradicatieprogramma wordt aangepakt, kreeg het in de varkensbladen ruimschoots aandacht. Het uitroeiingsprogramma van deze ziekte is in 1994 van start gegaan met een verplicht vaccinatieprogramma voor alle bedrijven. Het lijkt eind 1996 dat het uitroeiingsprogramma succesvol is. De laatste bedrijven die besmet zijn met het Aujeszky-virus zullen waarschijnlijk in 1997 vrij worden, hoewel er terdege rekening mee moet worden gehouden dat de laatste loodjes het zwaarst wegen. Van de bezochte bedrijven uit de huidige studie zijn de meeste vrij van Aujeszky of wordt verwacht dat binnen enkele maanden de Aujeszky-vrije status wordt verkregen. De zeugenbedrijven hebben daarbij het langste werk om vrij te komen van de ziekte omdat zeugen langer leven dan vleesvarkens. De kans bestaat dat oudere zeugen in het verleden besmet zijn geraakt nog voor het intensieve vaccinatieprogramma van start is gegaan.

Alle varkenshouders zijn tevreden met het huidige eradicatieprogramma voor de ziekte van Aujeszky. Sommige veehouders hebben wel enig commentaar op het programma. Tien veehouders ergeren zich aan de veehouders die niet (goed) meewerken. Iedereen moet vaccineren en goed vaccineren. Uitzonderingen zouden er volgens hen niet mogen zijn. Sommige veehouders tonen wel begrip voor varkensveehouders die uit geloofs-overtuiging niet vaccineren, maar blijven van mening dat zij niet zonder sancties aan de verplichte vaccinatie kunnen ontkomen.

Bijna alle veehouders zijn tevreden met de informatie die ze in diverse vormen hebben gekregen over het eradicatieprogramma voor de ziekte van Aujeszky. Enkele veehou-

ders hebben nog wel kritische opmerkingen. Eén boer wist niet altijd precies hoeveel bloed er getapt moest worden. Een andere boer vond dat Aujeszky-vrije laagrisicobedrijven in bijvoorbeeld dunbevolkte varkensgebieden niet zouden hoeven te vaccineren. Een derde boer zou graag gezien hebben dat het bloedtappen alleen in het slachthuis gebeurde. Tot slot waren er ook veehouders die het positief vonden dat het bloed tappen tege-lijk voor Aujeszky en blaasjesziekte wordt gedaan.

In antwoord op een open vraag stelden de varkensveeouders dat één factor het be-langrijkste risico was van de verspreiding van het Aujeszky-virus. Dit is "varkenstransport" en voor het eigen bedrijf betekent dit dat "aankoop van varkens" de belangrijkste risico-factor is. Andere risicofactoren voor Aujeszky die door meer dan twee veehouders werden genoemd zijn "de vrachtwagen zelf", "mensen zoals handelaars/voorlichters", "korte af-stand tot andere bedrijven (virus verspreid door lucht)", "niet goed vaccineren" en "een varkensdichte regio".

Volgend op de open vraag werden gesloten vragen gesteld over elf potentiële risico-factoren die bekend zijn uit epidemiologische studies over de ziekte van Aujeszky. Het bleek dat veehouders zich meestal konden vinden in die risicofactoren. De risicofactoren waar een meerderheid van de veehouders het mee eens was, zijn hierna genoemd waarbij tussen haakjes het percentage veehouders staat dat het er mee eens is:

- 1) geen of onvoldoende vaccinatie (96%);
- 2) afdelingen waaraan in een continuusysteem vlees of opfokvarkens worden toege-voegd (96%);
- 3) fokvarkens in één ruimte met opfokvarkens of vleesvarkens (71%);
- 4) aanvoer van varkens (100%);
- 5) geen of onvoldoende reiniging en desinfectie van de afdelingen tussen de rondes door (63%);
- 6) ontbreken van een (goed toegepaste) hygiënesluis (67%);
- 7) varkensdichte regio (96%).

"Toename van het aantal varkens op één bedrijf" vonden slechts vijf van de 24 var-kenshouders een risicofactor. De overige varkenshouders vonden dit geen risico of dat dit geen risico hoefde te zijn voor de ziekte van Aujeszky. Daarnaast waren er twee risicofac-toren waar de meningen van de veehouders over verdeeld waren: 1) slechte preventie van contacten tussen afdelingen met vlees- of opfokvarkens en afdelingen met fokvarkens en 2) aanwezigheid van vleesvarkens en opfokvarkens op één bedrijf.

3.4.1.2 Salmonella bij varkens

Twaalf varkenshouders (50%) weten niet of ze salmonella hebben of niet. Er is ook een groep van zeven veehouders die denkt vrij te zijn maar dat niet zeker weet. Eén zeu-genhouder denkt het te hebben maar doet er niets aan. Eén mestvarkenhouder heeft het recent gekregen in een stal en was er inmiddels na enig onderzoek achtergekomen dat er bedorven voer in de silo had gezeten. De oorzaak van dat bedorven voer was niet ge-heel bekend. Misschien lag het aan de voerfabriek of de vrachtauto. Maar de kans was ook aanwezig dat er in de eigen silo voer was aangekoekt dat later vermengd was met vers voer. Op één gemengd varkensbedrijf waren er salmonellaproblemen en op dit be-drijf werd nog gezocht naar de oorzaak en naar oplossingen.

Uiteindelijk weten alleen de veehouders die salmonellabesmetting op hun eigen be-drijf hebben - of in het verleden hebben gehad - wat deze ziekte precies is. Vele varkens-veeouders hadden daarom ook geen mening over de huidige nationale controlestrate-gie. Deze strategie is niet op nationaal niveau georganiseerd, maar wel op bedrijfsniveau. Dit houdt in dat ieder bedrijf eventuele salmonellaproblemen zelf op moet lossen. Ruim 30% van de varkenshouders vindt dat deze controlestrategie op bedrijfsniveau prima gaat. Ze zijn er tevreden mee en hoeven ook niet meer of minder informatie. De helft van de varkenshouders heeft een wens ten aanzien van salmonella. Drie veehouders zeggen bijvoorbeeld dat ze graag meer informatie van de slachthuizen willen over de salmonella-besmetting van hun eigen dieren. Vier andere veehouders zien graag meer onderzoek en verwachten meer informatie. Een andere boer wil ook meer onderzoek maar ziet dat het

liefst in het geheim gebeuren zodat de pers niet van die schrikbarende verhalen de wereld in helpt. Weer een andere boer vindt dat het ogenblikkelijk uitgeroeid moet worden en er is een boer die denkt dat het spoedig een belangrijke ziekte wordt net zoals *Streptococci*. Tot slot zegt een boer dat controle op salmonella in voer, inclusief bijvoeders, beter moet gebeuren.

Negen van de 24 varkensveehouders hadden absoluut geen idee wat de risicofactoren van salmonella zijn wanneer dat aan hen wordt gevraagd met een open vraag. Echter, elf veehouders weten te vertellen dat het voornamelijk de slechte hygiëne is die een risico vormt voor de verspreiding van de ziekte. Zeven veehouders geven aan dat voer een risico is, terwijl drie veehouders aankoop van vee en transport als risicofactoren zien.

Met de gerichte vragen blijkt dat de meeste veehouders vinden dat de volgende factoren een risico zijn en wederom staat tussen haakjes het percentage veehouders dat het ermee eens is:

- 1) gebrekkige diagnostiek van salmonella (92%);
- 2) niet (goed) toepassen van all-in all-out op afdelingsniveau (96%);
- 3) aanvoer van varkens (88%);
- 4) ontbreken van maatregelen ter preventie van versleep van salmonella tussen afdelingen binnen het bedrijf (83%);
- 5) ontbreken van goede hygiënische maatregelen bij de ingang van het bedrijf (hygiënesluis, schone - vuile weg) (88%).

Over de potentiële risicofactor "aanwezigheid van vleesvarkens en opfokvarkens op één bedrijf" waren net als bij de ziekte van Aujeszky de meningen verdeeld. Tevens gelijk aan de ziekte van Aujeszky was de mening van de veehouders dat "toename van het aantal varkens" geen risicofactor is.

3.4.1.3 Schurft bij varkens

Van de 24 varkenshouders zijn er 13 die zeggen dat schurft op hun bedrijf voorkomt en 11 zeggen dat schurft niet op hun bedrijf voorkomt. In Nederland is er geen nationale controle- of bestrijdingsstrategie voor schurft, maar gebeurt de controle en bestrijding op individuele bedrijven. Van de bezochte varkensbedrijven zijn er 16 die preventief behandelen voor schurft. Naast de preventieve maatregelen kan het voorkomen dat curatieve behandelingen nodig zijn op het moment dat schurft klinisch aanwezig is bij een aantal varkens. Op vijf vleesvarkensbedrijven (2 gespecialiseerde en 3 gemengde melkvee-/vleesvarkensbedrijven) wordt alleen curatief behandeld, omdat ervan uitgegaan wordt dat de biggen schurftvrij van de vermeerderingsbedrijven komen. Drie vleesvarkensbedrijven doen niets aan schurft. Blijkbaar leveren de vermeerderders schurftvrije biggen af bij deze mesters.

Ruim de helft van de varkensveehouders vindt dat het goed gaat met de controle van schurft in Nederland. Eenentwintig procent van de veehouders wil de ziekte graag nationaal en dus gezamenlijk uitroeien op voorwaarde dat het technisch uitvoerbaar is en uiteraard betaalbaar is. Eén boer merkt op dat een groot deel van het nationale schurftprobleem opgelost wordt, als de "slechte gevallen" uit de sector worden gehaald. Eén boer vindt zelfs dat er nu al te veel aandacht aan wordt besteed. Tot slot heeft 17% van de veehouders geen mening over het schurftcontroleprogramma.

Reagerend op een open vraag, stelde een grote groep veehouders dat de twee belangrijkste risicofactoren voor de verspreiding van schurft zijn: 1) een slechte hygiëne en 2) aankoop/transport van varkens. De volgende twee factoren die door een kleinere groep veehouders werd genoemd, zijn: 1) contacten tussen dieren binnen het bedrijf en 2) slechte preventieve maatregelen. Enkele andere factoren die door een of twee veehouders werden genoemd, zijn "contacten via mensen", "contact met voorwerpen", "wondjes en bijten", "te hoge bezetting" en ten slotte "de aanwezigheid van andere ziekten".

Volgend op de open vraag werd met directe vragen naar negen potentiële risicofactoren gevraagd zoals die in epidemiologische studies zijn gevonden. Zeven van deze negen factoren werden door de veehouders bevestigd en wel de volgende (met tussen haakjes het percentage veehouders dat het ermee eens is):

- 1) geen of onvoldoende ontschurftingsprogramma (100%);
- 2) geen toepassing van all-in all-out op afdelingsniveau (83%);
- 3) geen goede reiniging en desinfectie van de afdelingen tussen de rondes door (96%);
- 4) continu systeem bij fokvarkens (88%);
- 5) geen goede scheiding tussen de afdelingen op een bedrijf (71%);
- 6) aanvoer van varkens (92%);
- 7) geen goede hygiënische maatregelen bij de ingang van het bedrijf (71%).

Ongeveer 82% van de veehouders was het *niet* eens met "toename van bedrijfs-grootte" als risicofactor, overeenkomstig de opvattingen over deze risicofactor bij Ausjeszky en salmonella. Een nog grotere groep - 91% - kon zich niet vinden in de risicofactor "geen goede scheiding tussen de afdelingen op het bedrijf".

3.4.2 Melkveehouderij

3.4.2.1 IBR

Van de 15 melkveehouders zeggen twee vrij te zijn van IBR, vier weten het niet en negen denken deze ziekte op het bedrijf te hebben. Van de vijf gemengde bedrijven vaccineren vier tegen IBR en van de gespecialiseerde melkveebedrijven vaccineert er één.

Van de 15 melkveehouders waren er drie die absoluut tegen het huidige IBR-bestrijdingsplan zijn. Het feit dat ieder bedrijf verplicht moet vaccineren, vinden deze veehouders een behoorlijk slecht idee, omdat (1) dit hoge kosten met zich mee brengt terwijl de productiederving ten gevolge van IBR laag is en (2) de ziekte snel weer via vogels, ongedierte, enzovoort, is geïntroduceerd op een IBR-vrij bedrijf. Drie andere veehouders reageren iets voorzichtiger en twijfelen of het wel zal lukken mede om de grote kans op herinfectie. Tot slot waren er negen veehouders die positief stonden tegenover het IBR-bestrijdingsprogramma. Zes van hen vonden dat voldoende informatie werd gegeven terwijl de overige drie vonden dat ze te weinig informatie kregen.

De veehouders stelden in volgorde van belangrijkheid de volgende risicofactoren van IBR vast: 1) aankoop van vee, 2) mensen, zoals de dierenarts en de KI, 3) contacten met dieren van buiten het bedrijf en 4) via de lucht/vogels. De veehouders kwamen tot deze vier factoren bij het stellen van een open vraag. Na de beantwoording kwamen gerichte vragen over acht potentiële risicofactoren (zie Stegeman et al., 1996). Van deze acht factoren werden er zes door de melkveehouders ook als een risico ervaren. Dat waren de volgende (tussen haakjes staat het percentage veehouders dat het eens is met deze risicofactoren):

- 1) aanvoer van runderen (100%);
- 2) in- en uitscharen, keuringen, fokveedagen, retourdieren van export en veemarkt (100%);
- 3) geen vaccinatie (67%);
- 4) aanwezigheid van latent geïnfecteerde runderen (100%);
- 5) zonder desinfectie toelaten van voorwerpen afkomstig van andere bedrijven (87%);
- 6) bezoekers niet voorzien van bedrijfseigen kleding en laarzen (80%).

De factor "toenemend aantal runderen op het bedrijf" wordt door 40% van de veehouders ervaren als een risico voor IBR en door 47% is het geen risico, terwijl 13% geen mening heeft. Wat betreft de factor "melkvee en jongvee gehuisvest onder één dak" stelt 53% van de melkveehouders dat ze het er niet mee eens zijn, 7% weet het niet en 40% vindt het juist wel een risico voor IBR.

3.4.2.2 Salmonella Dublin bij melkvee

Deze ziekte is bij de meeste melkveehouders in het zuiden van het land onbekend, terwijl de melkveehouders in het noorden er meestal wel van gehoord hebben. Eén boer twijfelt of zijn kalveren salmonella hebben of niet. Daarnaast zijn er vijf melkveehouders die het niet weten. De overige negen melkveehouders zeggen dat hun vee vrij is van sal-

monella Dublin. De melkveehouders doen niets preventief of curatief tegen salmonella, op één uitzondering na. Deze ene boer was een aantal jaren geleden gestopt met het verspreiden van kippenstrooisel om de verspreiding van salmonella te voorkomen.

In Nederland is geen nationaal controle- of bestrijdingsprogramma voor salmonella Dublin bij melkvee. De melkveehouders die problemen hebben zullen die dus zelf op moeten lossen met eventuele hulp van dierenarts, Gezondheidsdienst of derden. Zevenenveertig procent van de melkveehouders vindt het goed gaan wat betreft salmonella Dublin in Nederland. Veertig procent heeft daar geen mening over, terwijl één boer in ieder geval meer informatie zou willen hebben. Een laatste boer merkt op dat het uitroeien van salmonella hogere prioriteit zou moeten hebben dan IBR.

De risicofactoren zijn moeilijk te bedenken voor melkveehouders als dit met een open vraag wordt gesteld. Vijf melkveehouders hebben geen enkel idee. Vijf andere melkveehouders merken op dat een slechte hygiëne een belangrijke risicofactor is. Vier melkveehouders denken dat salmonella met aankoop van dieren op het bedrijf kan komen en drie melkveehouders denken dat het via andere dieren op het bedrijf kan komen zoals bijvoorbeeld met ongedierte. Sommige risicofactoren voor salmonella worden door slechts één melkveehouder genoemd, zoals "via drinkwater", "via injectienaalden en andere voorwerpen", "slechte huisvesting" en "kippenmest".

Na de open vraag werden met directe vragen 12 potentiële epidemiologische risicofactoren nagelopen. Van de twaalf factoren waren er volgens de ondervraagden twee twijfelachtig. Dit waren dezelfde factoren als voor IBR, namelijk: 1) toenemend aantal runderen per bedrijf en 2) melkvee en jongvee gehuisvest onder één dak. De tien factoren waar de melkveehouders het mee eens waren, zijn de volgende, met tussen haakjes het percentage melkveehouders dat het eens is met het betreffende risicofactor:

- 1) aanwezigheid van een drager op het bedrijf (100%);
- 2) aanvoer van runderen (100%);
- 3) inscharen, uitscharen, keuringen, fokveedagen en retourdieren van export en vee-markt (100%);
- 4) zonder desinfectie toelaten van voorwerpen die gebruikt zijn op andere bedrijven (80%);
- 5) bezoekers niet voorzien van bedrijfseigen kleding en laarzen (73%);
- 6) uitrijden van mest van andere rundveebedrijven (73%);
- 7) laten drinken van oppervlaktewater (80%);
- 8) onvoldoende reiniging en desinfectie van de afkalfstal en eventueel ziekenstal (87%);
- 9) ontbreken van schone en droge ligbedden (100%);
- 10) onvoldoende reiniging van roostervloeren en loopgangen (80%).

3.4.2.3 Mastitis

Mastitis is, met één uitzondering, op alle bedrijven aanwezig. Zestig procent van de melkveehouders sprayt of dipt de spenen. Het goede gebruik van antibiotica op het juiste tijdstip wordt door 33% van de melkveehouders als belangrijke preventieve maatregel genoemd. Andere preventieve maatregelen voor mastitis die melkveehouders regelmatig noemen, zijn goede klimaatregeling en goede huisvesting.

De meeste melkveehouders zijn tevreden over het huidige mastitiscontroleprogramma in Nederland. Het tankmelkcelgetal en het celgetal per individuele koe kan melkveehouders veel informatie geven en daar zijn alle ondervraagde melkveehouders tevreden over. Twee melkveehouders vullen aan dat ze meer en sneller informatie zouden willen hebben over de bacteriesoort die de mastitis veroorzaakt. Eén boer merkt op dat de informatie per koe de juiste informatie is en dat andere informatie voor hem overbodig is. Weer een andere boer merkt op dat er veel meer naar preventieve maatregelen van mastitis moet worden gekeken en minder naar de curatieve maatregelen. Tot slot denkt één boer dat mastitis in de verre toekomst uit de veestapel kan worden gefokt.

Als antwoord op de open vraag wat de risicofactoren zijn, antwoordden twaalf van de 15 melkveehouders "hygiëne in ligboxen". Verschillende risicofactoren worden door drie of vier melkveehouders worden genoemd. Deze zijn "het zelf overbrengen van masti-

tis bij voorbehandelen, c.q. geen aparte doeken per koe gebruiken", "slechte melkmachine", "slechte ventilatie", "niet goed uitmelken", "slecht schoonmaken van de stallen/slechte algemene hygiëne" en tot slot "lichtmelkse koeien". Daarnaast zijn er risicofactoren die door een of twee melkveehouders worden genoemd. Deze zijn "besmette koeien niet (op tijd) behandelen", "speenbetrappen", "speenvorm", "tepelvoering niet schoon houden", "niet dippen/spraken", "diercontact zoals bijvoorbeeld bij tochtigheid" en tot slot "overbevolking in de stal".

Voor mastitis was een lijst van tien risicofactoren uit epidemiologisch onderzoek bekend. De melkveehouders waren het wat betreft negen risicofactoren eens met de uitkomst van de onderzoeken. Dat waren de volgende factoren met tussen haakjes het percentage melkveehouders dat het eens is met deze risicofactoren:

- 1) slechte melktechniek en/of melkmachine (100%);
- 2) geen tepeldesinfectie (80%);
- 3) niet droogzetten met antibiotica (93%);
- 4) laat diagnosticeren van koeien met een uierontsteking (100%);
- 5) inadequate behandeling van koeien met een uierontsteking (100%);
- 6) aanvoer van koeien (73%);
- 7) vuile natte boxen (100%);
- 8) slechte ventilatie (100%);
- 9) hoog productieve koeien (60%).

Het laatstgenoemde risicofactor van bovengenoemd lijstje - i.e. hoogproductieve koeien - is duidelijk een twijfelgeval. Tot slot werd een van de tien potentiële risicofactoren totaal niet onderschreven door de melkveehouders en dat was "aantal melkkoeien per koppel". Melkveehouders achten de kans op mastitis niet groter in grotere koppels koeien, aannemende dat de nodige preventieve maatregelen (boxen schoonhouden, koeien apart voorbehandelen, spraken/dippen, melkmachineonderhoud enzovoort) goed uitgevoerd worden.

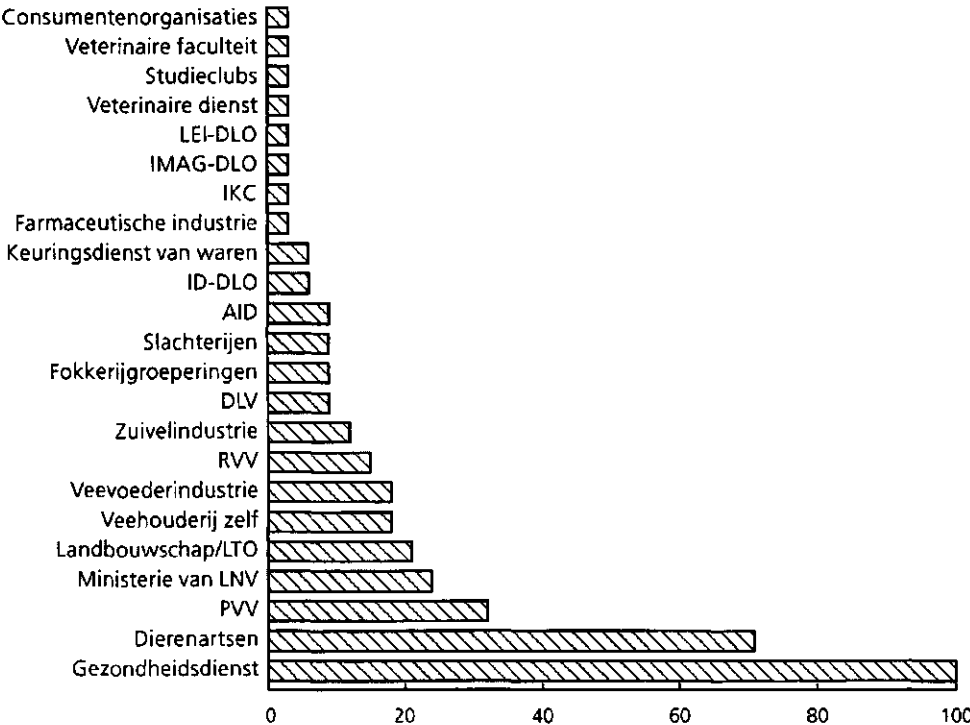
3.5 De organisatie van diergezondheidszorg in Nederland

Een belangrijke uitkomst van de interviews is dat 60% van de veehouders tevreden is met de huidige organisatie van de diergezondheidszorg in Nederland. Deze positieve reacties volgden op een kleine introductie van de interviewer over de organisatie van de diergezondheidszorg, waarbij de nadruk werd gelegd op de verdeling van de taken tussen overheid, de veehouderijsector als geheel en individuele veehouders. Naast de ronduit positieve reacties waren ook de overige veehouders positief gestemd, maar gaven wel enig commentaar of plaatsten kritische opmerkingen. Met name de controle op de uitvoering van het beleid moet beter volgens de veehouders. Een strikt vaccinatiebeleid moet ook 100% strikt zijn en niet 99,9%. De individuele veehouders die niet mee werken aan een controle- of bestrijdingsprogramma van bepaalde dierziekten zouden zwaar moeten boeten. De meningen zijn verdeeld over de wijze van boeten, maar menig boer is ervan overtuigd dat de "rommelaars" gedwongen zouden moeten worden gedwongen te stoppen met het houden van vee omdat ze een gevaar zijn voor de hele sector. Vier varkenshouders merken op dat de sector zelf meer zou mogen doen en dat de overheid wel iets minder mocht doen. Een melkveehouder en één varkenshouder zeggen dat het goed is dat de overheid zich terugtrekt, maar dat ze dan ook geen eisen meer mag stellen aan de veehouderij. Echter één boer maakte expliciet duidelijk dat de overheid nodig is voor de controle omdat het moeilijk is voor veehouders elkaar te controleren op de uitvoering van dierziektebestrijdingsprogramma's. Drie veehouders geven aan dat de organisatie van de diergezondheidszorg te duur is geworden in de loop der jaren en dat het efficiënter kan. Een melkveehouder vindt alles voortreffelijk gaan, maar vindt het IBR-bestrijdingsprogramma waardeloos. Een veehouder vindt dat de Gezondheidsdienst voor Dieren meer het voortouw kan nemen en meer voorlichting kan geven. Weer een andere veehouder maakt de opmerking dat het bloedtappen voor blaasjesziekte wel kan stoppen omdat het alleen maar geld kost. Tot slot vinden drie varkenshouders dat de uitroeiing

van de ziekte van Aujeszky eerder gestart had moeten worden, omdat Nederland anders de concurrentieslag met Denemarken verliest.

Vervolgens werd in een open vraag gesteld welke instanties zich bezighouden met de diergezondheidszorg in Nederland. De meeste veehouders komen tot gemiddeld vijf instanties, waaronder bijna altijd de Gezondheidsdienst voor Dieren en de eigen dierenartspraktijk. Productschappen worden door de helft van de 34 veehouders genoemd en de overige instanties worden door minder dan 10 veehouders genoemd, inclusief het Ministerie van LNV, die acht keer wordt genoemd, en "de veehouders zelf", die zes keer worden aangehaald. De veevoederindustrie wordt ook zes keer genoemd, de RVV vijf keer, terwijl de Veterinaire dienst slechts een keer wordt genoemd. Drie veehouders noemen fokkerijgroeperingen. Vier melkveehouders noemen de zuivelindustrie en drie andere veehouders noemen slachterijen. Tevens worden de DLV en de AID driemaal genoemd. Andere instanties die door een of twee veehouders worden genoemd zijn de Inspectie Gezondheidsbescherming/Keuringsdienst voor Waren, consumentenorganisaties, IMAG-DLO, LEI-DLO, ID-DLO, IKC, Veterinaire faculteit, de Farmaceutische industrie en studieclubs (zie figuur 3.2).

In de hierop volgende paragrafen zullen de taken van een aantal instanties nader worden omschreven zoals de ondervraagden het in het interview aangaven. Voor deze studie zijn de volgende mensen en instanties geselecteerd uit een grote groep instanties die zich met diergezondheidszorg bezig houdt: 1) de Nederlandse overheid, 2) productschappen, 3) Gezondheidsdiensten, 4) dierenartsen, 5) veehandelaren en 6) onderwijs- en onderzoeksinstituten. De selectie van deze instanties heeft plaatsgevonden in de pilot-study's met drie veehouders. De selectie vond plaats om de tijd van het totale interview te beperken en het interview niet te eentonig te laten worden met een herhaling van vragen voor de vele instanties. Met meerdere vragen over een beperkt aantal instanties wordt ook een goed beeld geschapen van het inzicht dat de boer heeft van de organisatie van de diergezondheidszorg in Nederland en wat hij van die organisatie vindt.



Figuur 3.2 Percentage veehouders dat instanties in de diergezondheidszorg noemt

3.5.1 Nederlandse overheid

Het bleek dat de ondervraagden het moeilijk vonden om de taken van de diverse organisaties in de diergezondheidszorg te noemen. Drie veehouders konden absoluut niet de taak van de Nederlandse overheid in de diergezondheidszorg beschrijven. Van de 34 veehouders wisten 22 dat de overheid zich bezighoudt met de controle op dierziekten en dierziektenbestrijding. Daarbij noemden elf veehouders specifiek de bestrijding van vee-wetziekten. Zeven veehouders zeggen dat de taak van de overheid ligt in het "aansturen", in beleidsontwikkeling dus. Ten slotte zijn twee veehouders van mening dat de overheid toezicht houdt op de (uitvoering van de) Gezondheidsdienst en is er een boer die aangeeft dat de overheid onderzoek financieel ondersteunt.

Gegeven de taakomschrijving die 34 individuele veehouders hebben gegeven, zijn 20 van de 34 veehouders (59%) tevreden met de Nederlandse overheid aangaande de diergezondheidszorg. Zes veehouders vinden dat de controlerende functie voor verbetering vatbaar is, terwijl een drietal vindt dat beleid en wetgeving sneller en meer praktijkgericht kan. Het is voor sommige veehouders moeilijk de diverse taken van de overheid apart te evalueren en daardoor gaven sommige veehouders het "standaardantwoord" van een ondernemer over een overheid dat die overheid efficiënter moet werken en minder belasting moet vragen. De huidige milieuproblematiek komt bij zo'n vraag ook (on)bewust om de hoek kijken en één boer merkte bijvoorbeeld op dat de Nederlandse overheid niet altijd vooraan moet lopen. Opmerkingen werden door individuele veehouders gemaakt over de late aanpak van de BSE-uitbraken in Engeland waar de Nederlandse overheid via de Europese Commissie meer invloed op had moeten uitoefenen. Tot slot merkte één boer op dat de landbouworganisaties samen met de overheid beter moesten afspreken wie welke taken krijgt.

Op de vraag of het de goede kant op gaat met de overheid in de afgelopen jaren als het gaat om diergezondheidszorg zegt slechts één veehouder dat het niet de goede kant op gaat omdat de overheid te veel een vinger in de pap houdt. Daarentegen zeggen tien veehouders dat het de goede kant op gaat of in ieder geval gelijk is gebleven. De overige veehouders hadden geen mening.

Expliciet werd gevraagd naar de mening van de geïnterviewden over de afschaffing van de mond- en klauwzeervaccinatie in Nederland. De meningen waren over deze kwestie verdeeld. Ongeveer de helft van de veehouders is het eens met de afschaffing. Sommigen van hen stellen wel dat het risico groot is, maar dat het echter een goede zaak is. Anderen benadrukken dat de controle aan de grens goed uitgevoerd moet worden. De andere helft van de veehouders is negatief gestemd over de afschaffing van de mond- en klauwzeervaccinatie. Zij ervaren het als een te riskante ontwikkeling. Eén van hen merkt op dat het te riskant is omdat het I&R-systeem in het buitenland nog lang niet goed is. Een andere boer vindt het de grootste blunder die ooit is gemaakt. *"Wie neemt nu zulke risico's voor dat beetje vleesexport naar Japan?"*, vraagt hij zich af. Met name de oudere generatie heeft moeite met de afschaffing van de vaccinatie, terwijl de jongere generatie de voordelen er van inziet. Dit generatieverschil kwam bijvoorbeeld bijna altijd naar voren als beide generaties aan de keukentafel zaten tijdens het interview.

3.5.2 Productschappen

Weinig veehouders hebben een goed idee van de taak van productschappen als het om de diergezondheidszorg gaat. Zeventien van de 34 komen tot een vage opmerking over een bepaalde taak in de controle op slachthuizen en bij export verzamelplaatsen. Daarnaast noemen vier veehouders beleidsvorming als taak van productschappen, vier veehouders noemen advisering en voorlichting als taak, twee noemen classificatie/IKB en twee noemen "coördinatie". Tot slot zijn er taken die door een enkele boer wordt aangehaald, zoals de financiering van de Gezondheidsdienst, "uitvoering van beleid" en onderzoek.

Ongeveer 30% van de veehouders heeft geen mening over de kwaliteit van de uitvoering en van de informatie die de productschappen geven. De meeste veehouders die wel een idee hebben van de taak van productschappen hebben het idee dat de product-

schappen hun taak goed uitvoeren en dat de informatie die ze geven ook goed is. Enkele veehouders hebben wel een op- of aanmerking. Te duur of te bureaucratisch of te weinig praktijkgericht zijn daarvan voorbeelden. Drie veehouders geven aan meer informatie te willen en één boer geeft aan dat er meer reclame moet worden gemaakt. Negen veehouders zeggen dat de informatie van productschappen goed is. Tot slot vinden drie veehouders dat de controle in de slachthuizen en op de exportverzamelplaatsen beter kan.

De meeste veehouders hebben geen enkel idee of het de goede of de slechte kant op gaat met de taak van de productschappen aangaande de diergezondheidszorg. Tien veehouders vinden dat het de goede kant op gaat of in ieder geval niet slechter wordt. Slechts één boer vindt het slechter worden. Enkele veehouders maken opmerkingen zoals het feit dat de saneringen van de slachterijen niet het beoogde effect hebben gehad. Er worden te veel varkens in Duitsland geslacht. Iemand maakt ook de algemene opmerking dat er beter samengewerkt kan worden tussen de diverse instanties betreffende de controle van dierziekten en dierziektebestrijding, maar ook voor wat betreft het beleid.

Alle varkenshouders op één na, geven aan dat de certificering van dierziekte vrije bedrijven en IKB goede zaken zijn, hoewel sommige varkenshouders de hoge verwachtingen wel enigszins relativeren. De meeste melkveehouders zijn minder tevreden over deze zaken. Daarbij is er een duidelijk verschil tussen gespecialiseerde melkveehouders en melkveehouders van gemengde bedrijven. De laatstgenoemde groep is duidelijk positiever gestemd over IKB en certificering van dierziektevrije status. Drie van hen zijn rond uit positief en de andere twee maken alleen de opmerking dat alle melkveebedrijven eigenlijk nu al IKB-waardig zouden moeten zijn. In tegenstelling tot de gemengde bedrijven zijn de gespecialiseerde melkveebedrijven minder optimistisch over IKB en certificering van dierziektevrije bedrijven. De meeste melkveehouders merken op dat het financieel allemaal weinig of niets oplevert. Daarnaast kost het ook nog eens extra werk. De verwachtingen zijn te hoog gespannen denken sommige melkveehouders.

3.5.3 Gezondheidsdiensten voor Dieren

Over de Gezondheidsdienst voor Dieren hebben de ondervraagde veehouders relatief veel kennis. De taken van de Gezondheidsdienst, zoals (1) bloed-, mest- en overig laboratoriumonderzoek, (2) diersecties, (3) veldonderzoek, (4) onderzoek ziek vee, (5) controles op dierziektebestrijdingsprogramma's en andere veterinaire controles, (6) uitvoeren uitroeiingsprogramma's en (7) voorlichting en advisering naar dierenartspraktijken en veehouders, worden door negen tot zestien veehouders genoemd. De meeste veehouders komen tot een opsomming van drie of vier taken en hebben dan het idee alle taken genoemd te hebben. Na doorvragen kunnen sommige veehouders één taak meer noemen, maar meestal lukt dat niet. Enkele andere taken die nog door een kleinere groep veehouders worden aangekaart zijn "nieuwe dingen onderzoeken" en - op een sceptische toon - "geld innen". Kortom, het blijkt dat de meeste taken van de gezondheidsdienst goed bekend zijn bij de veehouders in vergelijking met de taken van de Nederlandse overheid en de productschappen.

Ongeveer de helft van de veehouders vindt dat de Gezondheidsdiensten goed werk verrichten. De andere helft van de veehouders heeft grofweg twee punten van kritiek: (1) het laboratoriumonderzoek en de secties van dieren zijn te duur geworden. Een gevolg daarvan is dat de Gezondheidsdiensten geen goede monitoring van dierziekten meer hebben en (2) het onderzoek naar zieke dieren via bloed en mest onderzoek moet sneller kunnen. Nu krijg je meestal de uitslag van het onderzoek nadat je het dier naar beste inzicht hebt behandeld of nadat het dier reeds is afgevoerd.

Naast deze twee kritiekpunten op de Gezondheidsdienst zijn er tevens op- en aanmerkingen die door individuele veehouders zijn gemaakt. Eén boer vindt dat de Gezondheidsdienst het bloedtappen voor Aujeszky en blaasjesziekte beter in het slachthuis kan doen. Dat zou kostenbesparend werken. Een andere boer heeft ervaren dat onderzoeksuitslagen hem door diverse instanties meerdere keren worden toegestuurd. Volgens hem kan de efficiëntie best worden vergroot. Echter, 25 van de 34 veehouders zijn tevreden met de informatie die ze van de Gezondheidsdiensten krijgen. Twee veehouders zouden graag meer informatie willen hebben over preventieve maatregelen voor dierziekten.

Van de 34 veehouders zeggen zeven dat de Gezondheidsdienst niet de goede kant op gaat met de twee belangrijkste argumenten in de vorige alinea genoemd: de kosten verslechteren de monitoring en de wachttijd op onderzoeksresultaten is te lang. Veertien veehouders vinden echter dat de gezondheidsdienst gelijk blijft of beter wordt. De overigen hebben geen mening.

De meningen zijn ook verdeeld over de schaalvergroting van de Gezondheidsdiensten in het land. Het doel van een efficiëntere Gezondheidsdienst is - naar men hoopt - bereikt. Echter, de afstand tot veehouders is vergroot, wat minder positief wordt ervaren. In sommige gebieden van Nederland springen dierenartspraktijken in op het gat tussen de boer en de Gezondheidsdienst door zelf secties uit te voeren en een klein laboratorium in te richten waar simpele testen kunnen worden gedaan.

3.5.4 Dierenartsen

De dierenartsen creëren in bepaalde gebieden een breder takenpakket voor zichzelf. Vier veehouders gaven aan dat dierenartsen meer kunnen investeren in het zelf kunnen testen. Veehouders zijn over het algemeen tevreden over de uitbreiding van het takenpakket van de dierenarts.

Echter naast een uitbreiding van het takenpakket is er een afname van "traditioneel" werk voor dierenartsen. Zoals eerder aangegeven in dit rapport, proberen met name melkveehouders de frequentie van dierenartsbezoeken te verlagen om zo tot een kostprijsverlaging te komen. Melkveehouders zijn in de afgelopen jaren steeds meer zelf gaan medicineren. Voor varkensbedrijven geldt dat ze in de afgelopen jaren vaker dierenartsen op het bedrijf krijgen, maar deze zijn verbonden aan de Gezondheidsdienst en komen in het kader van de IKB-controle. In deze sectie van dit rapport gaat het met name over de plaatselijke dierenarts(praktijk).

De taken die dierenartsen volgens de veehouders hebben, afgezien van het alom bekende diagnosticeren en behandelen van zieke dieren, zijn (1) eerst aangewezen bij bedrijfsproblemen, (2) begeleiden en adviseren, (3) tussenpersoon boer-Gezondheidsdienst en (4) het verzorgen van informatie(avonden). Enkele voorwaarden die sommige veehouders stellen aan dierenartsen zijn "een economische instelling" en "hygiënisch werken". De geïnterviewden zijn op één na tevreden met de dierenarts hoewel acht veehouders wel aangeven dat het beter kan. De veehouders hebben echter in meerderheid het idee dat de dierenartsen de goede kant op gaan. De informatievoorziening is zeker goed te noemen en de dierenarts treedt veel meer in overleg en dicteert steeds minder zoals het vroeger was.

Vaccinatie wordt nu door dierenartsen gedaan. De helft van de veehouders is het eens met de huidige gang van zaken. De dierenarts zou het vaccineren volgens een grote groep moeten blijven doen omdat het dan tenminste goed gebeurt. Drie veehouders merken op dat het vaccineren vervelend werk is en daarom vinden ze het allang goed dat de dierenarts het doet. Een andere boer vindt dat de dierenarts het goed doet, mits hij probeert het rustig te doen om stress van de dieren zo klein mogelijk te houden. Er is ook een boer die denkt dat het beter is als er één tarief voor het vaccineren zou zijn voor heel Nederland.

In tegenstelling tot deze "positief" reagerende veehouders, waren er 17 veehouders die "negatief" reageerden en vonden dat de dierenarts niet meer moest vaccineren. Van deze 17 veehouders willen 13 het zelf doen onder begeleiding van een expert. Die expert mag bijvoorbeeld de dierenarts zijn. De overige vier veehouders willen het graag door een goedkoper iemand laten doen, maar tevens onder begeleiding van een expert. De reden van de 13 veehouders om de vaccinatie zelf te willen doen, is volgens zeven veehouders kostenbesparing en volgens twee veehouders een grotere effectiviteit omdat op het juiste tijdstip geënt kan worden. Eén boer merkt op dat het enten met levende entstof moet blijven worden gedaan door de dierenarts in verband met het risico van verspreiding van het levende organisme. Tussen de varkens- en melkveehouders werden geen verschillen gevonden.

3.5.5 Veehandelaren

De taak van de veehandelaren in relatie tot diergezondheidszorg is volgens de ondervraagde veehouders met name hygiënisch werken en met een schone auto/vrachtauto komen. Melkveehouders merken daarnaast op dat handelaren geen zieke dieren zouden mogen rond slepen. Het is melkveehouders een doorn in het oog dat sommige handelaren zieke runderen opkopen en deze dan in een wei houden totdat ze beter worden. Dat systeem is niet goed in het kader van de nationale diergezondheidszorg en slecht voor het imago van de sector. *"Een stedeling die rondfietst tussen de groene weiden en in een bepaalde wei zieke koeien ziet, zal geen positief beeld van de rundveesector krijgen"*, volgens een veehouder.

In de varkenssector is de handelaar meer de communicator tussen de vermeerderaar en de mester. Een redelijke grote groep van 10 veehouders vindt dat de handelaar geen taak in de diergezondheidszorg heeft. Daaronder zitten enkele veehouders die vinden dat ze geen taak hebben of zouden moeten hebben omdat ze eigenlijk geheel niet meer in Nederland horen. Ze hebben te veel ziekten versleept in het verleden, is de mening van die veehouders en diensengevolge zal het aantal handelaren steeds minder worden.

Het algemene beeld dat zowel melkvee- als varkensveehouders van handelaren hebben is dat ze het beter kunnen doen. Het idee bestaat dat de controle op veehandelaren groter moet zijn. Echter veehouders hebben ook het idee dat het in de loop der jaren de goede kant op gaat met veehandelaren. Er komen er steeds minder.

3.5.6 Onderwijs en onderzoek

Aangaande diergezondheidszorg vinden de meeste veehouders het moeilijk te bepalen wat de taken van onderwijs en onderzoek zijn. Echter, een aantal opmerkingen is vermeldingswaardig. Wat betreft onderwijs zijn de meningen verdeeld over wat de verwachtingen zijn voor diergezondheidszorg. Door sommige ondervraagden werden als taken genoemd "ziekteverschijnselen kunnen leren herkennen", "oorzaak, preventieve maatregelen en oplossingen per ziekte leren", "risico's van een exportland leren". Praktijk opdoen via praktijkscholen en stages worden daarbij belangrijk geacht. De dierenarts moet natuurlijk ook goed opgeleid worden. Daarnaast zijn informatieavonden en cursussen over dierziekten en dierziektebestrijding een goede zaak volgens bijna de helft van de veehouders. De meningen zijn verdeeld over de vraag of de diergezondheidszorg goed onderwezen wordt in Nederland. Vier veehouders zeggen dat het niet goed gaat, terwijl negen veehouders vinden dat het beter kan. Tien veehouders vinden dat het wel goed gaat en de rest heeft geen mening.

Het onderzoek in de diergezondheidszorg werd door negentien veehouders als goed bevonden terwijl negen veehouders denken dat het beter kan. De overigen hebben geen mening. Sommige veehouders hebben wel opmerkingen over de informatievoorziening, hoewel ook daar de tendens positief is. Eén boer vindt het tijdschrift van de Gezondheidsdienst te ingewikkeld. Een ander wil de informatie van de GD niet apart in de brievenbus hebben, maar standaard twee pagina's in de Boerderij. Dat zou vervelend zijn voor die ene boer die De Boerderij niet leest en die juist al het dierziektenonderzoek apart in één blaadje zou willen zien. Tot slot vond een boer dat er voor hem te veel vragen open bleven na het lezen van onderzoeksverslagen. De onderzoeken mogen wat hem betreft gedetailleerder worden beschreven.

De vier taken voor het onderzoek in de diergezondheidszorg die veehouders het meest noemen zijn (1) de oorzaak van ziekten zoeken, (2) het vinden van oplossingen voor ziekten, (3) preventief onderzoek met name ook op proefboerderijen en (4) het ontwikkelen van nieuwe vaccins. Natuurlijk zit er overlap tussen deze vier categorieën, maar het zijn definities die door de geïnterviewden zelf zijn aangegeven. De veehouders vinden dat het de goede kant op gaat met het onderzoek in de diergezondheidszorg in Nederland. De meesten ervaren het als één van de sterke kanten van de Nederlandse veehouderij.

4. DISCUSSIE

4.1 Diergezondheidszorg in relatie tot bedrijfsontwikkeling

Het doel van het huidige onderzoek was het inventariseren van de opvattingen van veehouders ten aanzien van de diergezondheidszorg in Nederland. Door middel van persoonlijke interviews met ondernemers met in totaal 15 melkveehouderijen, 15 zeugenhouderijen en 15 vleesvarkenshouderijen is een indruk gekregen op de visie die veehouders hebben over het management van diergezondheidszorg op bedrijfs- en nationaal niveau. Het interview duurde gemiddeld anderhalf uur en werd door het grootste deel van de ondervraagden positief ervaren. Daar het interview een relatief grote diepgang had en diverse aspecten binnen de diergezondheidszorg aan de orde kwamen via open vragen, werd het persoonlijke interview als de beste methode gezien. De response rate was hoog met 86% deelname van de telefonisch benaderde veehouders. De ondervraagde veehouders waren met behulp van een aselechte steekproef gekozen uit de participanten in het Bedrijven-Informatienet van het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO). Het informatienet is opgezet om de bedrijfsresultaten en financiële positie van primaire agrarische bedrijven over de jaren heen te volgen. De groep bedrijven in het Bedrijven-Informatienet is representatief voor Nederland en het wordt aangenomen dat dit ook geldt voor de groep bedrijven in dit onderzoek. Dit wordt onderbouwd door het feit dat de belangrijkste productiekengetallen van de bezochte bedrijven gelijk zijn aan het Nederlandse gemiddelde. Echter met een steekproef van 34 is de betrouwbaarheid laag en bovendien is de bedrijfsomvang van de geselecteerde groep bedrijven iets groter dan het Nederlandse gemiddelde. De grootte van het bedrijf wordt in dit onderzoek niet als storend ervaren, omdat er binnen het onderzoek ook geen relatie tussen bedrijfsgrootte en visie op diergezondheidszorg is gevonden. Ook bleek er geen wezenlijke invloed op het *dagelijks* management van de diergezondheid. Evenwel bedrijven die in het verleden zijn gegroeid - en heden ten dage groot zijn - hebben vaker aanpassingen kunnen uitvoeren omdat ze met grotere frequentie hebben gerenoveerd en/of nieuw gebouwd. Dit komt meestal ten goede aan de diergezondheid. Het kunnen verbeteren van de diergezondheidszorg is daarom afhankelijk van het strategische management op bedrijven. Varkensbedrijven zijn door de jaren heen sterk gegroeid en hebben daarom - in tegenstelling tot melkveebedrijven - relatief meer preventieve diergezondheidszorgmaatregelen kunnen uitvoeren. In de varkenshouderij staan relatief nieuwe stallen met een nieuwe inrichting. De huisvesting en klimaatbeheersing is in de loop der jaren duidelijk verbeterd met het oog op de diergezondheid. Een verbeterde diergezondheid leidt tot een hogere productie per dier en dat is uiteindelijk de reden dat veehouders de diergezondheid willen verbeteren.

Melkveebedrijven zijn weinig gegroeid sinds de invoering van het melkquotumsysteem. Veel veehouders hebben in de loop der jaren wel melkquotum bijgekocht maar de gemiddelde productie per dier is continu hoger geworden zodat het aantal dieren per bedrijf ongeveer gelijk is gebleven. Gedurende deze periode van weinig groei hebben op de meeste veehouderijbedrijven wel stalrenovaties plaats gevonden, maar is er weinig nieuwgebouwd. De renovaties werden vaak uitgevoerd omdat materiaal technisch afgeschreven was en vernieuwing noodzakelijk was. Het zijn dan diergezondheidsredenen die ervoor zorgen dat de oude ligboxen en oude melkstallen niet identiek worden vernieuwd maar op een verbeterde wijze. Ligboxen worden bijvoorbeeld vergroot om speenbetrapingen en beengebreeken te voorkomen. Ter voorkoming van mastitis worden in de melkstal de standen en de capaciteit van de melkafvoer vergroot en verder wordt de algehele melktechniek verbeterd.

Op melkveebedrijven is ook veel aandacht besteed aan de ventilatie van stallen. Deze is op de meeste bedrijven in de afgelopen jaren verbeterd en krijgt nog steeds aan-

dacht van de veehouders. Verbeterde ventilatie verkleint de kans op en de negatieve effecten van ziekten en leidt dientengevolge tot een hogere en efficiëntere melkproductie.

Door strategische beslissingen te beïnvloeden, zijn wezenlijke verschillen te creëren ten aanzien van de diergezondheidszorg. De overheid en productschappen kunnen diergezondheidszorg sturen door bijvoorbeeld schaalvergroting te stimuleren, omdat deze veehouders de mogelijkheid geeft stallen te vernieuwen en diergezondheidszorg te verhogen via verbeterde ventilatie en ligruimte. De vergroting die veehouders nastreven, al dan niet gestimuleerd door derden, is echter wel gebaseerd op een integrale bedrijfsvisie. Wanneer het beleid van bijvoorbeeld de overheid of de productschappen gericht is op het sturen van strategische beslissingen met als doel de diergezondheidsstatus van Nederland positief te beïnvloeden, zal er rekening mee moeten worden gehouden dat de effecten pas meetbaar zullen zijn op de lange termijn.

Als er op de lange termijn geen financieel voordeel aan een verandering zit, dan wordt deze moeilijk geaccepteerd. De ontwikkeling van IKB voor de melkveehouderij is daar een goed voorbeeld van. De meeste ondervraagde melkveehouders in deze studie waren negatief gestemd over IKB. Met name omdat ze vinden dat hun hele sector nu al IKB-waardig is en dat het extra "papierwerk" geen extra kwaliteit en geen extra inkomsten geeft.

In tegenstelling tot melkveehouders ervaren varkenshouders IKB positief. De welwillende houding van varkenshouders ten aanzien van IKB wordt op bedrijfsniveau veroorzaakt doordat varkenshouders vinden dat (1) ze een beter overzicht hebben en meer inzicht hebben door de registratie van vele gegevens en (2) ze extra inkomsten krijgen voor IKB-producten, omdat voor IKB-varkensvlees een hogere prijs wordt betaald dan voor conventioneel vlees. Uit het huidige onderzoek blijkt dat een nieuwe aanpak van diergezondheidszorg, zoals IKB, eenvoudiger in te voeren is wanneer de veehouders er zelf direct voordelen van zien. Een goede sterkte-zwakteanalyse van een veehouderijtak lijkt nuttig te zijn voordat een diergezondheidsprogramma wordt ingevoerd door de overheid of door productschappen.

4.2 Imagoproblemen diergezondheidszorg

Behalve de hogere prijs voor het eindproduct en het hebben van een extra managementinstrument ervaren veel varkenshouders IKB ook als een instrument om het imago van de varkenshouderij te verbeteren. Dit argument gaat evenwel niet op in de melkveehouderij, zo vinden de meeste ondervraagde melkveehouders. Zij vinden hun manier van bedrijfsvoeren goed en daarom vinden zij de melkveehouderij niet de reden van een slecht imago van de landbouw. En zelfs al zou er een slecht imago zijn, dan zal "IKB-rund" daar niets aan veranderen, is de stellige overtuiging van menig melkveehouder.

Het imagoprobleem van de varkenshouderij is objectief gezien misschien groter dan dat van de melkveehouderij daar de laatstgenoemde sector veel minder intensief is. Melkkoelen grazen nog steeds in de wei en varkens wroeten allang niet meer buiten in de grond. Daarbij komt dat melkveehouders denken dat het milieuprobleem een mestprobleem is, dat vooral in de intensieve veehouderij speelt. Melkveehouders geven mede daarom de schuld van het imagoprobleem aan de intensieve veehouderij. Tevens worden derden beschuldigd van het imagoprobleem en daarbij gaan de gedachten meestal uit naar de media. Van de 34 ondervraagde veehouders waren er maar enkelen die niet het imagoprobleem aanroerden via "de mesttank" of de "gekke koe" op het journaal. Ondertussen kunnen daar ook de grijpers met dode varkens en koeien bij worden gevoegd. Zulke beelden zijn onzalig makend en lijken een goed imago te verpesten.

Op een enkel milieu-item na (de mesttank op het journaal), worden veel van de "verkeerde" beelden door dierziekten veroorzaakt. De ziekten zullen daarom beter onder controle moeten worden gehouden. Melkveehouders gaven aan dat de Europese BSE-crisis in 1996 voorkomen had moeten worden. Ze hadden een grotere druk van de Nederlandse overheid verwacht in de Europese Commissie. Vele veehouders geven aan dat de controle "bij de grens" beter moet. Niet alleen voor BSE, maar voor alle besmettelijke ziekten die niet in Nederland horen voor te komen, geldt dat een strenge controle van

de overheid wordt verwacht. Veehouders vinden dat het uitvoeren van controle beter door een onafhankelijke overheid kan gebeuren dan door de sector zelf.

Voor wat betreft de varkenshouderij geldt dat de ondervraagden in dit onderzoek blij zijn dat de ziekte van Aujeszky wordt uitgeroeid. "En dat had ook wel eerder gemoegen", zeggen enkele varkenshouders. Veel veehouders zijn ervan overtuigd dat het uitroeien van Aujeszky zal bijdragen aan een beter imago van de sector. Daaruit voortvloeiend zou verwacht kunnen worden dat ook ziekten die nu nog in Nederland voorkomen maar die technisch gezien geëlimineerd kunnen worden volgens veehouders uitgeroeid zouden moeten worden, onder voorwaarde dat het praktisch gezien haalbaar is. De ondervraagde veehouders kwamen echter niet met suggesties om bijvoorbeeld salmonella bij de verschillende diersoorten uit te roeien. Salmonella mag toch bij alle veehouders bekend staan als een ziekte die een negatief imago tot gevolg kan hebben. In de pluimveehouderij is dit al meer dan eens bewezen. Echter, melkvee- en varkenshouders zien zelden de noodzaak in om salmonella bij hun eigen diersoort uit te roeien. De verklaring die veehouders geven is dat het op dit moment geen probleem geeft. Slechts een beperkt aantal veehouders vreest dat salmonella bij hun eigen diersoort in de toekomst een probleem kan gaan geven.

Eén varkenshouder maakte duidelijk dat schurft wat hem betreft uitgeroeid kan worden. Hij vond wel dat uitroeien van schurft alleen kan als de hele sector het tegelijkertijd doet, zoals dat ook bij de ziekte van Aujeszky gebeurt. Melkveehouders maken soortgelijke opmerkingen over IBR. Zij twijfelen aan de effectiviteit van de IBR-uitroeiscampagne. De uitroeiing van IBR heeft alleen een kans van slagen als de hele sector meewerkt en de controle streng is. Als niet aan deze voorwaarden wordt voldaan, verwachten de veehouders dat de kans op herinfectie groot is en dat de eradicatie van IBR zal mislukken. De melkveehouders bekijken de IBR-problematiek vanuit hun eigen bedrijf. Laagrisicobedrijven hebben daarom een andere kijk op de uitroeiing van IBR dan hoogrisicobedrijven. Voor de uitroeiing van IBR - en andere dierziekten - zou het goed zijn verschillende doelgroepen onder de veehouders te identificeren en vervolgens voor iedere doelgroep een beleid, controle en voorlichtingscampagne op maat te maken.

4.3 Risicofactoren voor het veroorzaken van dierziekten

Risicofactoren voor dierziekten zijn determinanten die van invloed zijn bij het optreden van de betreffende ziekte. Risicofactoren worden in epidemiologische studies bepaald door een zieke populatie met een niet-zieke populatie te vergelijken; of een populatie die blootstaat aan een bepaald risico te vergelijken met een populatie die vrij is van die risicofactor. De populaties kunnen over een bepaalde tijd worden gevolgd of op één tijdstip worden vergeleken. Kortom, risicofactoren worden statistisch bepaald door twee populaties met elkaar te vergelijken.

Epidemiologisch onderzoek in de melkveehouderij heeft aangetoond dat jongvee apart zou moeten worden gehuisvest van melkvee. Verder wordt in de varkenshouderij aangegeven dat een gemengd bedrijf extra risico loopt op ziekte in vergelijking met een gespecialiseerd zeugenbedrijf. Tevens komt uit onderzoek in alle veehouderijsectoren naar voren dat bij grotere populaties per bedrijf de kans op ziekten ook groter wordt (zie Stegeman, 1996). De geïnterviewden in het huidige onderzoek waren het niet met de drie genoemde risicofactoren eens. Zij ervaren het groter worden van bedrijven niet als een risico voor de verspreiding van ziekten. Blijkbaar denken veehouders al sterk in termen van grenzen om het bedrijf, omdat daar hun directe invloed kan gelden. Tevens ervaren melkveehouders het bij elkaar gehuisvest hebben van jongvee met melkvee niet als een extra risico uit oogpunt van diergezondheid en idem dito voor varkenshouders die een bedrijf met zowel zeugen als vleesvarkens geen extra risico vinden ten opzichte van gespecialiseerde zeugenbedrijven.

De oorzaak van het verschil tussen de epidemiologische onderzoeksresultaten en de opvattingen van de geïnterviewde veehouders kan liggen in het feit dat veehouders het grotere geheel in de gaten houden - een integrale kijk hebben op de hele sector. Varkenshouders ervaren het risico van verspreiding van ziekten van gespecialiseerde zeugenbe-

drijven naar gespecialiseerde vleesvarkenbedrijven groter dan wanneer de biggen op het eigen bedrijf worden afgemest. Wellicht is dit objectief gezien juist wanneer het bedrijf en de hele sector in een statische situatie is waarbij het heeft leren leven met een bepaalde ziekte of waar een ziekte reeds is uitgeroeid in het verleden. Echter, wanneer een ziekte moet worden uitgeroeid dan zou het kunnen zijn dat het makkelijker is de ziekte uit te roeien op gespecialiseerde dan op gemengde bedrijven. Gemengde bedrijven hebben immers gemiddeld meer dieren waarin het ziekteverwekker kan overleven.

Hetzelfde argument geldt mogelijk voor melkveebedrijven waar het discussiepunt is of jongvee apart gehuisvest moet worden of dat dit niet noodzakelijk is. Zolang een ziekte op een bedrijf en in een sector continu op een bepaald niveau aanwezig is, maakt het niet veel uit of het jongvee apart staat of niet. Sommige melkveehouders merken op dat het zelfs beter is jongvee met ouder vee in contact te laten komen zodat het immuunsysteem op jongere leeftijd gestimuleerd wordt antilichamen op te bouwen. Dat is beter dan dat koeien op oudere leeftijd tijdens de melkproductie of tijdens het dragen van een kalf geïnfecteerd worden. Echter, op het moment dat een ziekte uitgeroeid moet worden, zoals bijvoorbeeld bij IBR, kan het zinvol zijn het jongvee apart van het melkvee te hebben. De kans op overleving van het IBR-virus wordt steeds kleiner als er minder dieren zijn: wanneer het virus alleen nog bij een paar koeien in het koppel melkvee voorkomt, dan is het eenvoudiger uit te roeien.

Op bedrijfsniveau kan een determinant een risicofactor zijn, maar concluderend uit voorgaande alinea's blijkt dat dit afhankelijk is van het doel waarmee op dat bedrijf een ziekte wordt gecontroleerd. In beginsel zijn drie verschillende doeleinden te onderscheiden: (1) de ziekte laat men constant aanwezig zijn op het bedrijf en men leert ermee leven; (2) de ziekte is nu aanwezig maar het streven is de ziekte uit te roeien en (3) het bedrijf is vrij van de ziekte en het streven is vrij te blijven. Wanneer een melkveebedrijf bijvoorbeeld vrij is van IBR en dat ook wil blijven (doel 3), dan zal het risico van insleep groot zijn bij aankoop van dieren. Wanneer een melkveebedrijf met IBR leert leven (doel 1), dan is de aankoop van dieren een relatief klein risico. Een bedrijf dat nu IBR heeft, maar het gaat uitroeien (doel 2), zal aankoop van dieren ook als een risico gaan zien.

Een voorbeeld in de varkenshouderij zijn de risicofactoren voor de ziekte van Aujeszky. Deze zijn in de afgelopen jaren voor alle bedrijven veranderd. Voordat de nationale uiroeiingscampagne werd opgestart, werd het Aujeszky-virus geaccepteerd (doel 1) en was er weinig risico voor insleep van Aujeszky via aankoop van dieren, daar alle bedrijven toch besmet waren en er bovendien op vele bedrijven gevaccineerd werd. Sinds de invoering van het nationale eradicatieprogramma (doel 2) is het risico van insleep via aankoop duidelijk wel aanwezig. Wanneer Nederland vrij komt en wil blijven van de ziekte van Aujeszky en er in de toekomst gestopt wordt met vaccineren (doel 3), dan wordt het inslepen van het virus uit andere landen een belangrijk risico. Dat risico kent de varkenshouderij maar al te goed door de ervaringen met ziekten als varkenspest en blaasjesziekte.

De meeste ondervraagde veehouders in deze studie hebben voor de verschillende ziekten hetzelfde doel. Zeugenhouders leren bijvoorbeeld leven met schurft. Melkveehouders leren leven met mastitis. Varkenshouders en melkveehouders zullen salmonella proberen uit te roeien als ze het op hun bedrijf hebben en het grote schade geeft. IBR en Aujeszky worden uitgeroeid. Uit voorgaande tekst kan worden afgeleid dat voor wat betreft de ziekten salmonella, Aujeszky en IBR veehouders in een verschillend stadium van de eradicatie kunnen zitten en daarom risicofactoren verschillend zullen interpreteren. In deze studie kwam dat bij herhaling naar voren wanneer veehouders gevraagd werden naar de risicofactoren zoals die gevonden waren in epidemiologisch onderzoek. Veel ondervraagden antwoorden met "afhankelijk van de omstandigheden". De vragen zijn beantwoord, gegeven de omstandigheden op het eigen bedrijf op de dag van het interview. Wanneer bijvoorbeeld het IBR-uitroeiprogramma over vijf jaar (hopelijk) succesvol is uitgevoerd kunnen melkveehouders de risicofactoren voor IBR heel anders zien dan in 1996. Kortom, veehouders ervaren risicofactoren vanuit hun eigen bedrijf zoals het nu is.

Een kanttekening moet worden geplaatst bij de afhankelijkheid van risicofactoren. Veehouders zien de risicofactoren niet onafhankelijk van elkaar terwijl in wetenschappelijk onderzoek de risicofactoren vaak wel onafhankelijk worden gemeten. Een meerderheid van de ondervraagde veehouders vond het groter worden van het bedrijf geen risico

zolang het bedrijf op dezelfde manier wordt "gemanaged". Deze veehouders ervaren het risico op verspreiden van een constant aanwezige ziekte, zoals bijvoorbeeld mastitis en schurft, even groot op een klein bedrijf als op een groot bedrijf. De kans op insleep van een ziekte zoals varkenspest en mond- en klauwzeer acht men ook onafhankelijk van de bedrijfsgrootte. Het zijn de oudere veehouders die bedenken dat de kans op ziekte-introductie en versleep van ziekte binnen bedrijven groter wordt wanneer de bedrijven groter worden. De ervaring heeft hen geleerd dat de kleine bedrijven van vroeger minder kans op ziekten hadden dan de hedendaagse grote bedrijven. Het lijkt ook logisch dat hoe meer dieren op het bedrijf aanwezig zijn, hoe groter de kans op ziekte als ieder dier een gelijke kans op ziekte heeft.

Wel dient te worden opgemerkt dat het verslepen van ziekten binnen varkensbedrijven enigszins wordt vertraagd omdat Nederlandse bedrijven bijna altijd zijn opgebouwd uit meerdere afdelingen binnen een stal en bovendien hebben de grotere bedrijven ook nog eens meerdere gebouwen of zelfs meerdere locaties.

Uiteindelijk kan geconcludeerd worden dat veehouders de drie factoren (1) grootte van het bedrijf, (2) jongvee samen met melkvee op melkveebedrijven en (3) vleesvarkens met zeugen op varkensbedrijven niet als een risicofactor zien die in een risicoprofiel moet worden opgenomen. Zoals in de inleiding van dit rapport is beschreven, zal het draagvlak voor risicobeheer door preventie van kritische risicofactoren niet aanwezig zijn wanneer (1) er geen oorzakelijk mechanisme is tussen aanwezigheid van het risicofactor en de verstoring van de diergezondheid, (2) de risicofactor niet in het veld meetbaar is, (3) de risicofactor in het veld niet beïnvloedbaar is en (4) de bijdrage van de risicofactor aan de verstoring van de diergezondheid kwantitatief belangrijk is en interventie rechtvaardig is. Om een of meerdere van deze vier voorwaarden zullen veehouders niet meewerken wanneer geëist wordt dat ze het bedrijf zouden moeten verkleinen of geen gesloten varkensbedrijf meer zouden mogen hebben of jongvee apart van melkvee zouden moeten gaan huisvesten. Als vijfde voorwaarde kan eraan toegevoegd worden dat de interventie op de lange termijn geen significante daling in het bedrijfsinkomen mag veroorzaken doordat een diergezondheidsmaatregel naast positieve effecten op de diergezondheid negatieve gevolgen heeft op andere aspecten van het bedrijf.

4.4 Verschillen en overeenkomsten tussen melkvee- en varkenshouders

Op bedrijfsniveau in het dagelijkse werk blijkt er weinig verschil te zijn tussen melkvee- en varkenshouders. Alle veehouders besteden veel aandacht aan de dagelijkse handelingen om dieren gezond te houden. Melkstal en varkenshokken schoonspuiten en alle dieren nalopen zijn voorbeelden van een lange lijst van dagelijks en wekelijks routinematig werk. Echter, varkenshouders registreren meer in relatie tot diergezondheidszorg wat mogelijk een gevolg is van de grote dieren aantallen per bedrijf. Op grote bedrijven wordt registratie belangrijk geacht om het overzicht te houden. IKB heeft dit verschil versterkt, aangezien IKB geaccepteerd is in de varkenssector en (nog) niet in de melkveehouderij.

Op melkveebedrijven wordt weinig gevaccineerd en op veel bedrijven wordt helemaal niet gevaccineerd. Alleen tegen IBR zal vanaf volgend jaar op ieder bedrijf worden geënt. Op varkensbedrijven wordt daarentegen voor meerdere ziekten gevaccineerd. Op zowel varkens- als melkveebedrijven wordt naast het vaccineren veel ander preventief werk verricht. Schoonmaken en ontsmetten van stallen zijn daar voorbeelden van. Tweemaal per jaar de klauwen bekappen en de melkmachine laten nakijken zijn voorbeelden van specifieke preventieve maatregelen in de melkveehouderij. Zeugen wassen en ontschurften en vleesvarkenafdelingen voorverwarmen zijn voorbeelden van preventieve maatregelen in de varkenshouderij. De meerderheid van de veehouders is zich bewust van de financiële voordelen die vele preventieve maatregelen hebben op de langere termijn. Echter, de varkenshouders lijken er beter in te slagen met preventieve maatregelen alle ziekten onder controle te houden omdat de curatieve handelingen op varkensbedrijven relatief beperkt zijn.

In de varkenshouderij komt de dierenarts weinig meer om zieke dieren te genezen. De varkenshouders kunnen ziekten veelal zelf genezen met de mogelijkheden die zij heb-

ben. De taak van de dierenarts op varkensbedrijven is bijna volledig verschoven van curatieve naar preventieve gezondheidszorg. Onderdeel van de hedendaagse preventieve taak is bedrijfsbegeleiding. Op melkveebedrijven is die preventieve taak relatief kleiner dan op varkensbedrijven en steekt de dierenarts een substantieel deel van zijn tijd in curatieve behandelingen.

Uit het feit dat varkenshouders in vergelijking met melkveehouders de dierenarts minder vaak oproepen voor curatieve behandelingen, kan niet worden afgeleid dat varkenshouders het "beter" doen dan melkveehouders, of vice versa. Het is mogelijk dat beide veehouderijtakken op het economisch optimale punt zitten. Nader onderzoek zal nodig moeten zijn om te bepalen of op bedrijfsniveau in de diergezondheidszorg efficiënter gewerkt kan worden, rekening houdend met de integrale bedrijfsvisie van agrarische managers.

4.5 Organisatie van diergezondheidszorg in Nederland

De geïnterviewde veehouders waren voor een groot deel tevreden met de organisatie van de diergezondheidszorg in Nederland. De veranderingen die gaande zijn bij diverse instanties binnen de diergezondheidszorg worden ook positief ervaren. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat veehouders geen enkel commentaar hadden. Enige kritische kanttekeningen zijn wel degelijk gemaakt.

Van de Nederlandse overheid verwachten de meeste veehouders een goede en strenge controle op de uitvoering van de diergezondheidszorg. De kritische noten van de ondervraagde veehouders op de overheid gaan meestal over de overheid die niet streng genoeg controleert. Weinig veehouders maken opmerkingen over het al dan niet terugtrekken van de overheid uit de diergezondheidszorg en de paar opmerkingen die gemaakt worden variëren van "een goede zaak" tot "oppassen dat het niet te ver gaat". De financiële bijdrage van de overheid aan de diergezondheidszorg is zelden door veehouders genoemd. Een enkele boer weet dat de overheid onderzoek financieel ondersteunt. En sommige veehouders weten dat de overheid de uitroeiing van veewetziekten gedeeltelijk betaald.

Evenals over de overheid zijn de meeste ondervraagden tevreden over de dierenartspraktijk en de Gezondheidsdienst voor Dieren. De lokale dierenartsen zijn in de loop der jaren klantvriendelijker geworden en de verschuiving van curatief naar preventief wordt alom gewaardeerd. De veehouders hebben iets minder kijk op de Gezondheidsdienst omdat het verder van hen afstaat. De schaalvergroting wordt vanuit efficiëntieoogpunt gewaardeerd, maar de vergrootte afstand tot de klant wordt minder positief ervaren. Daarbij komt dat de kosten per handeling (bijvoorbeeld een sectie of een bloedonderzoek) nu direct door de klanten zelf moeten worden betaald, terwijl dat vroeger "gesubsidieerd" was. Sommige veehouders maken zich daar zorgen over, omdat de hogere kosten een te grote hindernis kan vormen voor veehouders om hun dieren te laten onderzoeken. Wanneer de Gezondheidsdienst minder dieren zal ontvangen, zal zij minder goed veewetziekten en andere ernstige ziekten kunnen monitoren. Ziekte-uitbraken zullen daardoor minder gauw ontdekt worden door de Gezondheidsdienst.

De veehouders zijn verdeeld over de vraag of dierenartsen in de toekomst nog steeds moeten vaccineren. Om de kosten op veehouderijbedrijven te verlagen, vindt de helft van de veehouders dat de dierenarts het moet blijven doen en de andere helft vindt dat een goedkopere kracht dan de dierenarts het werk zou moeten doen. Dat hoeft niet altijd de veehouder zelf te zijn maar mag ook een "ent-man" zijn. De meeste veehouders die vinden dat iemand anders moet kunnen vaccineren, vinden wel dat dit onder begeleiding van de dierenarts of de Gezondheidsdienst moet. De veehouders zijn tevens verdeeld over de afschaffing van de mond- en klauwzeervaccinatie. De oudere veehouders schatten het risico op een uitbraak en de sociale en economische gevolgen hoger in dan de jongere generatie. Men kan op basis van deze argumenten voorspellen dat de afschaffing van mond- en klauwzeervaccinatie steeds meer zal worden aanvaard door de veehouders op voorwaarde dat uitbraken van deze ziekte uitblijven.

De ondervraagde veehouders hadden kritiek op de traagheid van onderzoeken bij de Gezondheidsdienst. Hoewel de meeste veehouders zich realiseren dat dit niet altijd aan de organisatie ligt maar aan de technische aspecten van bepaalde testen. Bloedtesten kunnen niet sneller en voor sommige ziekten moeten er dingen op kweek gezet worden. Echter, de traagheid van onderzoek blijft een kritisch punt waar verbeteringen nodig worden geacht. Dierenartspraktijken spelen in op de vragen naar snellere testresultaten en expertise dicht bij huis door in de dierenartspraktijk zelf testen te doen. De ondervraagde veehouders waarderen deze vernieuwing van de kant van de dierenartspraktijken zeker.

De veehouders hebben weinig idee wat de taak is van andere instanties binnen de diergezondheidszorg. Globale beschrijvingen van taken kunnen door een enkele veehouder worden gegeven. Van de veehandelaren wordt meer verwacht dan ze tot op heden doen. Zij moeten beter communiceren over ziekten.

4.6 Informatievoorziening in de diergezondheidszorg

De meeste ondervraagde veehouders in dit onderzoek waren tevreden over de informatievoorziening. Sommige veehouders verwachten meer informatie van de schakels verderop in de keten. Een enkele vleesvarkenshouder verwacht van de slachterijen meer informatie over bijvoorbeeld salmonella. Ook het bloedtesten in verband met Aujeszky en blaasjesziekte kan volgens individuele veehouders op slachterijen gebeuren, waarna de resultaten aan de veehouders worden teruggestuurd.

De hoeveelheid informatie van diverse instanties, zoals productschappen en onderzoeksinstituten, over dierziekten en dierziektenbestrijding is niet groot. Veel veehouders zijn daar echter tevreden mee en vragen niet om meer informatie. Ze vertrouwen erop dat de diverse organisaties hun verantwoordelijkheid kennen en ook nemen. Vele veehouders weten slecht de taak van de diverse instanties binnen de diergezondheidszorg. Sommige veehouders willen daarom wel meer informatie hebben over de specifieke taken van de verschillende instanties in Nederland en de Europese Unie.

Over de informatie van de twee meest bekende instanties in de diergezondheidszorg, de lokale dierenarts en de Gezondheidsdienst, zijn de ondervraagden over het algemeen tevreden. Sommigen willen alle diergezondheidsinformatie liever binnen bijvoorbeeld het weekblad "Boerderij" en anderen zien liever dat er een apart blad "Diergezondheidszorg" komt waarin alle betrokken instanties hun nieuws en wetenswaardigheden publiceren. Een eensluidend standpunt van de veehouders was er niet.

4.7 Economische aspecten van diergezondheidszorg

Veehouders maken constant afwegingen tussen de kosten en de baten van diergezondheidsmaatregelen. Het is echter opvallend dat de veehouders werken met relatieve verhoudingen. Zij kennen zelden de prijs van een product of de kosten van dierenartsen. Ze weten daarentegen wel of de rekening van de dierenarts het afgelopen jaar omhoog of omlaag is gegaan. Bij twee melkveehouders ging het streven naar kostprijsverlaging zo ver dat de dierenarts nog maar enkele keren per jaar op het erf komt en er nu meestal zelf wordt gemedicineerd. Afhankelijk van de ervaringen van bijvoorbeeld deze twee melkveehouders betreffende de financiële consequenties op de lange termijn van het verlagen van het bezoekersfrequentie van de dierenarts zal blijken of dit een tendens is die door alle melkveehouders zal worden overgenomen.

Bij de afweging of een bepaalde ziekte met een nationaal opgezette controle- of uitroeiingscampagne moet worden aangepakt nemen weinig veehouders de hele sector in ogenschouw. Veehouders analyseren zo'n strategie vanuit het eigen bedrijf. Vaccinatie tegen Aujeszky of tegen IBR wordt meestal niet gemakkelijk geaccepteerd als het bedrijf vrij is van zo'n ziekte en ook nog eens in een risicoarm gebied ligt. In het verlengde van deze gedachtengang accepteren veehouders ook niet gauw een nationaal georganiseerd

de controlestrategie als ze het prima zelf op hun eigen bedrijf in de hand kunnen houden.

Een groot aantal veehouders maakt een bewuste of onbewuste risicoanalyse van de alternatieve controle- en bestrijdingsstrategieën voor iedere ziekte, waarbij het resultaat van het eigen bedrijf op de korte en middellange termijn meestal het uitgangspunt is. Een voorbeeld is het alternatief voor de controle op mond- en klauwzeer: het al dan niet vaccineren van de nationale veestapel. Eén van de redenen van het stoppen met vaccineren tegen mond- en klauwzeer was het openstellen van de grenzen voor export van levend rundvee. Op nationaal niveau en voor exporterende veehouders is de export van levend rundvee een inkomstenbron. Echter, voor de meeste individuele veehouders levert het weinig of niets op en zij zullen het risico van het stoppen met vaccineren tegen mond- en klauwzeer anders inschatten dan de veehouders en de veeverbeteringsorganisaties die wel geld verdienen met de export van vee. De weinig of niet exporterende veehouders schatten het risico op mond- en klauwzeeruitbraken hoog in, in vergelijking met veehouders die wel veel verdienen aan de export.

5. CONCLUSIES

De conclusies van dit onderzoek zijn voor een aantal aspecten tijdsgebonden.

De ondervraagde veehouders zijn tevreden over de algehele opzet en organisatie van de diergezondheidszorg in Nederland. Ze hebben bovendien het idee dat de meeste instanties werkzaam in de diergezondheidszorg in de afgelopen jaren efficiënter en klantvriendelijker zijn geworden, hoewel er ook enige kritische kanttekeningen worden gemaakt. Veehandelaren worden als een risicogroep gezien voor de verspreiding van ziekten. De diergezondheidsinformatie van de veehandelaren wordt als matig ervaren en is voor verbetering vatbaar.

De terugtrekking van de overheid uit de diergezondheidszorg is veehouders zelf weinig of niet opgevallen en ze hebben er daarom weinig over op te merken. Natuurlijk gaan ze met de maatschappelijke tendensen mee en vinden het wel goed als de overheid zich terugtrekt. Ze vinden echter ook dat de overheid dierziektecontrole- en uitroeiingsprogramma's moet blijven controleren, omdat de sector het moeilijk vindt zichzelf te controleren. De controle op de diverse diergezondheidsprogramma's kan in de ogen van de veehouders echter wel worden verbeterd.

Het is de veehouders niet bekend welke instanties precies een taak in de Nederlandse diergezondheidszorg hebben. Bovendien weten ze ook niet wat de hun bekende instanties precies uitvoeren. De veehouders zien door de instantiebomen het bos niet meer. Wellicht dat enige helderheid in de taakverdeling tussen de verschillende instanties gewenst is, hoewel de ondervraagde veehouders dat zelf niet concluderen. Zij zijn tevreden met de huidige organisatie van de diergezondheidszorg zolang ze effectief en efficiënt is. Zolang de bomen en het bos gezond zijn, maakt het niet uit welke bomen en hoeveel bomen er in het bos staan.

De informatievoorziening wordt door de meeste veehouders als goed ervaren, hoewel er wel verbeteringen worden gesuggereerd. Die suggesties zijn echter met enige regelmaat tegenstrijdig. De een wil meer, de ander minder. De een wil alles samen op twee pagina's in de "Boerderij" en een ander wil juist een apart blaadje waar alles in relatie tot dierziekten staat beschreven. De enige algemene tendens is dat het toegankelijker en efficiënter wordt als alle diergezondheidsaspecten samen gepubliceerd zouden worden.

De risicofactoren voor dierziekten zijn de veehouders veelal bekend. Hoewel ze de risicofactoren niet spontaan allemaal op kunnen noemen, bevestigen ze deze meestal in gesloten vragen. Enkele kritische risicofactoren zoals die in epidemiologische studies zijn aangetoond, worden door veehouders afgewezen. Het groter worden van bedrijven vinden vele ondervraagden geen risicofactor voor de verspreiding van dierziekten. Tevens vinden de varkenshouders dat een zeugenbedrijf met vleesvarkens geen groter risico heeft dan een gespecialiseerd zeugenbedrijf.

Er kan geconcludeerd worden dat melkveebedrijven relatief minder preventieve maatregelen tegen ziekten nemen dan varkensbedrijven. Op melkveebedrijven komt de dierenarts nog regelmatig om zieke dieren curatief te behandelen, wat op varkensbedrijven minder gebeurt. Hieruit mag niet de conclusie worden getrokken dat varkensbedrijven het "beter" doen dan melkveebedrijven. Vanuit een economisch oogpunt kan het goed zijn dat beide type bedrijven efficiënt bezig zijn. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen of een verschuiving van curatief naar preventief op melkveebedrijven zinvol is vanuit een economisch en maatschappelijk oogpunt. Het maatschappelijk oogpunt kan van invloed zijn als men aan de introductie van IKB denkt. IKB is vooralsnog in de melkveehouderij onbemind, terwijl de varkenshouderij voor bijna 100% positief staat tegenover de IKB. De varkenshouders zien voordelen in de IKB omdat ze (1) het op bedrijven als een nuttig managementtool wordt gezien, (2) het IKB een instrument is om het imago van de sector te versterken en (3) een hogere prijs voor het IKB-eindproduct ontvangen, of in het verleden ontvingen. Alle drie deze voordelen worden in de melkveehouderij niet gezien.

Tot slot blijkt uit het onderzoek dat veehouders beslissingen in de diergezondheidszorg op bedrijfsniveau nemen met een integrale visie op het bedrijf. Zowel beslissingen op de korte termijn, als beslissingen op de langere termijn worden genomen rekening houdend met alle facetten op het bedrijf. Preventieve maatregelen zullen meestal worden uitgevoerd wanneer ze op de lange termijn meer baten dan kosten geven. Echter, dat wil niet zeggen dat deze maatregelen ogenblikkelijk worden toegepast. Het vergroten van de ligboxen in de ligboxenstal of het verbeteren van de ventilatie in de kraamstallen gebeurt pas wanneer de stallen technisch en economisch afgeschreven zijn en de verandering rendabel is. Maatregelen om de diergezondheidsstatus op bedrijven te verbeteren, kunnen rekenen op draagvlak wanneer hier ruimte voor ontwikkeling van het bedrijf tegenover staat.

LITERATUUR

Buijtels, J.A.A.M. (1997)

Computer simulation to support policy making in Aujeszky's disease control; Landbouwniversiteit Wageningen; Proefschrift, 187p.

Julicher, C.H.M., E.G.M. van klink, G. de Peuter, D.L. Schumer en G.H.J. Versteijlen (1993)

De toekomst van de diergezondheid: "Wie zal het een zorg zijn?!"; Den Haag ; Rapport van de projectgroep Diergezondheid in Beweging

Landbouwcijfers (1996)

Uitgave van het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) en Centraal Bureau voor de Statistiek

Stegeman, J.A., M.C.M. de Jong en J.M. van Leeuwen (1996)

Inventarisatie kritische risicofactoren; Rapport voor Diergezondheid in Beweging